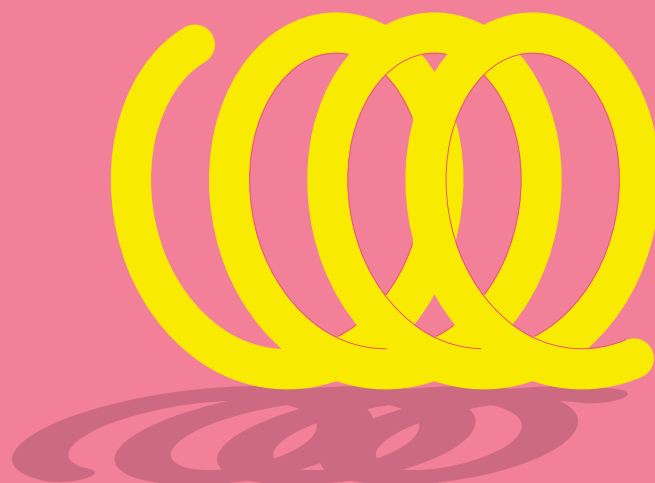

Arkitektur og folkehelse

Eksempelsamling

Arkitektur og folkehelse

Denne eksempelsamlingen er utarbeidet av 3RW arkitekter på oppdrag fra Design og arkitektur Norge (DOGA). Oppdraget er begrunnet ved at helsefaglige kompetansemiljøer fremholder utformingen av de menneskeskapte fysiske omgivelsene som av stor betydning i det nasjonale folkehelsearbeidet. DOGA vil i denne sammenheng arbeide for økt forståelse for betydningen av folkehelse-momenter i planlegging av det fysiske miljø i bred forstand, for økt kompetanse i folkehelse-temaet for arkitekt- og designprofesjonene og for forbedrede ramme-betingelser for fysisk planlegging som kan bidra til bedre folkehelse.

DOGA ønsker å samle informasjon og kunnskap gjennom eksempler på utfor-ming og bruk av offentlig tilgjengelige bygningsnære uterom som har vist seg å være sosialt attraktive og understøttende for økt fysisk aktivitet. Eksemplene skal være bygget, gjerne med innovativ arkitektur og design. Eksemplenes positive effekt skal helst være dokumentert, i det minste ved kvalitativ evaluering. Eksem-plene kan både være tiltak som har hatt en folkehelseeffekt som hovedmål, men gjerne også tiltak der helseeffekten har vært utilsiktet. Sluttleveranse skulle være et kunnskapsgrunnlag med ca. 8-10 gode/relevante eksempler fra ulike kilder og gjerne fra ulike typer områder/miljøer, men ble i løpet av prosessen utvidet til å omfatte 14 eksempler.

Situasjonen nå: Aktivitetsnivået i befolkningen er lavt, sosialt skjevfordelt og vi-ser en negativ utvikling. Fysisk inaktivitet er en vesentlig risikofaktor. Økt fysisk aktivitet og bedre psykisk helse har begge deler knyttet til aktivitet ute. Meng-den av stillesitting er helsemessig kritisk høy. Mye tid tilbringes inne i egen bolig og lite tid tilbringes i felles uterom, med sosial isolasjon som konsekvens. Det er vanskelig å nå frem med kampanjer og kjente tiltak, og en stadig større andel av i denne sammenheng utsatte befolkningsgrupper vil bo i eller nært sentrum i sitt lokalmiljø.

Hypotese: Om en større del befolkningen bruker lokalsamfunnets felles uterom mer, så vil det gi en folkehelsegevinst på begge felter – både fysisk og psykisk.

Så hvordan senker vi terskelen for å gå ut hele året ved forming av omgivelsene?

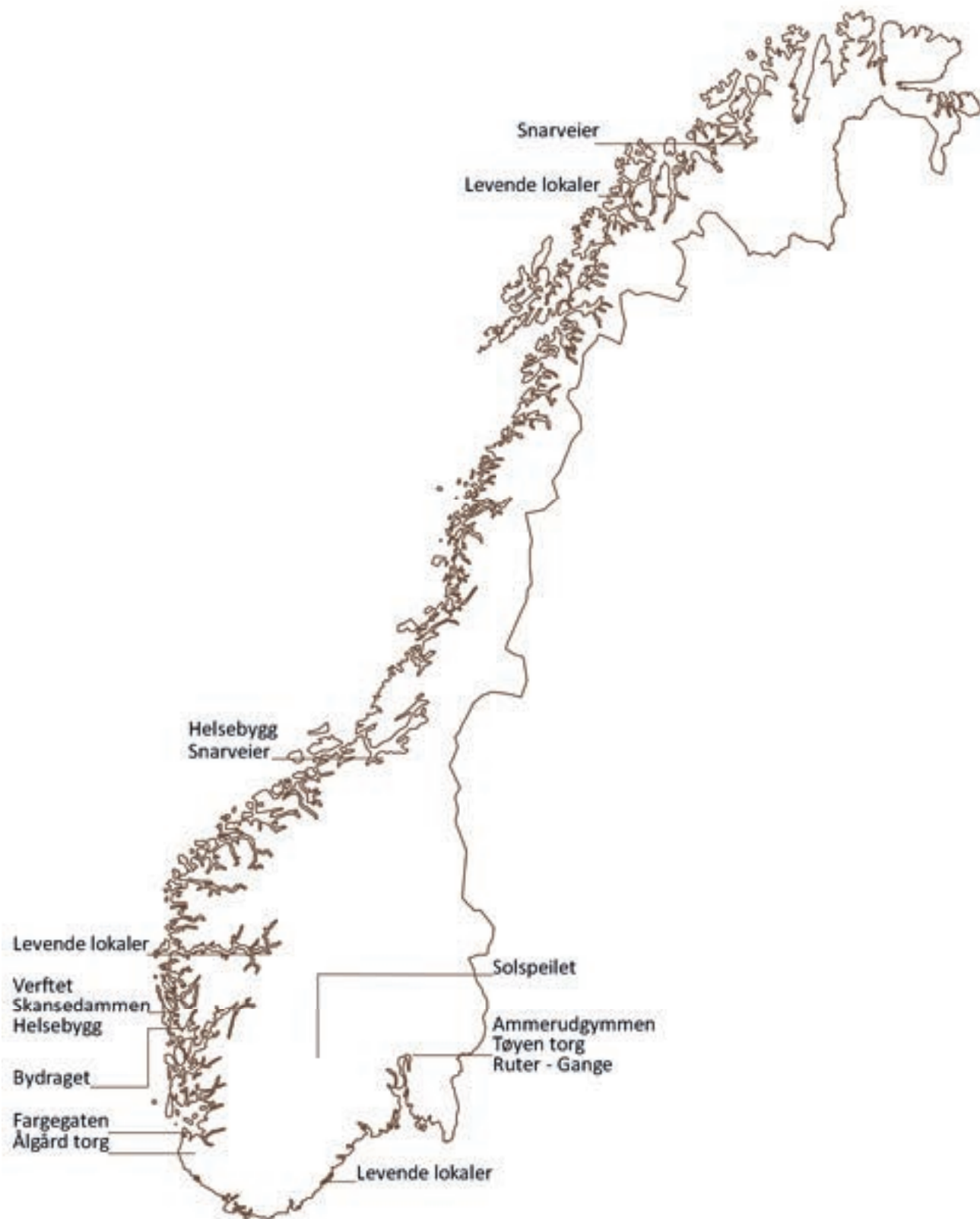
Ansvarlig for oppdraget hos 3RW arkitekter har vært Heidi Karlsen Aarstad, Sixten Rahlff, Tord Bakke og Vilde Braanaas.

Bergen 6. desember 2019

DOGA

Design og arkitektur Norge

3RW
3RW ARKITEKTER

Innledning

Arkitektur og folkehelse er tema for denne eksempelsamlingen. Emnet er i utgangspunktet vidtfavnende, og for en eksempelsamling av begrenset omfang har det vært nødvendig å innskrenke siktemålet. Avgrensingen er gjort ved at arkitektur fortolkes som «byggningsnære uteområder» og folkehelse fortolkes som «livskvalitet». Til grunn for dette ligger det en hypotese om at vi mennesker sitter for mye inne alene, og at vi får det bedre om vi kommer oss ut. Når vi kommer oss ut øker normalt både aktivitetsnivået og vår sosiale eksponering for andre. Stillesitting, ensomhet og isolasjon er økende folkehelseutfordringer. Studier viser at det er et godt empirisk belegg for å peke på at livskvaliteten bedres av å komme seg ut.

Overføringsverdi

I arbeidet med eksempelsamlingen har det vært en tydelig målsetting å presentere eksempler med elementer som har en generell overføringsverdi. Det er altså ikke prosjektene i sin helhet som skal tjene som en type «beste praksis», men det er trukket frem eksempler som har elementer som vil kunne nyttes andre steder og i andre prosjekter. Det er eksempelvis bare ett skoleområde med i samlingen, uten at det vil si at det bare er ett av eksemplene som er relevant å skjele til når man skal søke opp gode løsninger for skoleområder. På samme måte vil noen av eksemplene i seg selv kanskje ikke være aktuelle å realisere så mange andre steder, men det vil likevel være elementer med stor overføringsverdi. Fokuset er altså på de elementer som har verdier og kvaliteter som kan overføres og sette en på sporet av tiltak og løsninger for å få folk ut og fremme livskvalitet.

Målsettingen har vært å sette sammen eksempelsamlingen på en måte som gjør det mulig å bygge den ut over tid. Dette er gjort gjennom å kategorisere eksemplene etter ulike parameter som strukturerer dem og som i prinsippet kunne vært benyttet som filtre i et databasesøk. Kategoriene er koblet til type prosjekt, målgrupper, størrelse, om det er privat eller offentlig, når det brukes og av hvem det brukes. Kategoriseringen er gjort så konkret som mulig. Kategoriene er valgt med utgangspunkt i at de skal være deskriptive og uten vesentlig normativ vurdering.

Begrensningens kunst

Å finne gode eksempler har vært mindre utfordrende enn å avgrense tilfanget. Målet har vært å vise et spenn av ulike prosjekter, da gir det seg selv at avgrensing til det som var det opprinnelige siktemålet med oppdraget – å finne 8–10 eksempler – har vært vanskelig. Rammen er økt til 14 eksempler, likevel har mange gode prosjekt blitt utelatt utelukkende av plasshensyn. Løsningen har vært å gruppere eksemplene innenfor mer generelle tematikker med hovedsakelig ett eksempel innenfor hver funksjon og type. eksempelsamlingen er likevel langt fra uttømmende eller dekkende for alle typer prosjekt eller settinger. Vi er likevel overbevist om at man i samlingen vil finne elementer med overføringsverdi til svært mange situasjoner.

Eksemplene sikter seg inn mot de bygningsnære utearealene, og trekker frem tiltak og virkemidler som senker terskelen for å komme seg ut. I en slik oppdragsbe-

skrivelse er det flere elementer å definere eller avgrense. Først og fremst hva som konkret forstås med «byggningsnære uteområder». I eksempelsamlingen er dette avgrenset mot natur-/turområder, samt områder som er selvstendige attraksjoner som man oppsøker spesifikt, eksempelvis idrettsanlegg, klatrepark, eller liknende. Vi har valgt å hovedsakelig fokusere på prosjekter og tiltak med en nabolags-profil, eventuelt en sentrumsfunksjon for mindre steder. Innenfor dette segmentet er det holdt en god spredning på prosjektene.

Spredningen gjelder både typen prosjekter, men også målgruppe. Én medisin fungerer ikke nødvendigvis for alle. Én type løsninger kan fungere for barn eller ungdom, mens noe annet trekker de eldre ut. Idealet er områdene som alle kan benytte og ha glede av, men alder, kjønn, bakgrunn, osv. påvirker bruken av uterommene. Noen områder vil derfor være spesielt tilpasset ulike segmenter av befolkningen.

Hvordan senke terskelen

Når det gjelder eksemplenes virkning på «å senke tersklene» for å komme seg ut, kan dette forstås på to måter. Enten som konkret å fjerne terskler og barrierer – fysiske, sosiale, kulturelle eller mentale. Alternativt kan det «å senke tersklene» også forstås som å gi folk en grunn til å gå ut og gjøre det attraktivt å oppholde seg ute. Noen av eksemplene handler om å bygge ned barrierer, slik tilfellet er med «Snarveiene» og «Ruter Gange», andre er i større grad innrettet mot å gi en grunn til å gå ut, som tilfellet er med prosjektet «Levende lokaler». Noen av eksemplene gjør det både enklere og mer attraktivt å gå ut, eksempelvis «Bydraget i Os», men de fleste av dem vil ha sitt tyngdepunkt på det ene eller andre hensynet.

Årstidene

Med en målsetning om at de utvalgte prosjektene skal eksemplifisere det å gjøre det lettere å komme seg ut «hele året», er det åpenbart at for prosjekter i Norge vil vinteren representere en særlig utfordring. Flere av eksemplene som er trukket frem har en tydelig vinterbruk, men for de fleste av dem vil brukervennligheten være lavere om vinteren. Generelt gjør lavere temperaturer, snø, is, vind og kaldt regn det mindre attraktivt å oppholde seg ute over lengre tid. Med mindre det er prosjekter som spesifikt benytter seg av snø og is som virkemidler, betyr dette at det oftest må mer tilrettelegging, eller en høyere attraksjonsfaktor, til for at et prosjekt skal fungere like godt gjennom hele året. Alle de utvalgte prosjektene løser dette delvis, mens noen få har et tydelig fokus nettopp på mørket og vinterlige forhold – solspeilet i Rjukan er et eksempel på det siste.

Vurderingskriterier

Vurdering av eksemplene har fokusert på hvordan de fungerer. Det krever at alle eksemplene må være tatt i bruk, og ideelt sett ha vært i drift minimum gjennom et helt år, og gjerne lenger. Av åpenbare grunner er det valgt eksempler som vi på ulike måter har funnet gode. Vurdering handler dermed i mindre grad om hvordan prosjektene er gode, men om på hvilke *måter* de er gode. Når vi har valgt å fokusere på bredde i utvalget, vil det være slik at eksemplene kan være gode på ett eller to elementer, uten at de nødvendigvis skårer godt på alle parameter. Det har

derfor også i mindre grad vært meningsfullt å sette ned faste kriterier å vurdere dem etter.

Hvor mye må gjøres

Noen knagger er likevel benyttet for å vurdere eksemplene. Vi har sett på grad av kultivering, med det menes i hvor stor grad prosjektet krever opparbeiding og dermed endrer den opprinnelige situasjonen. Opparbeiding handler om både de fysiske rammene, men også instrumenteringen av omgivelsene – hvilke elementer som er tilført for at stedet skal bli egnet for den tiltenkte bruken. Som ytterligheter kan man i den ene enden tenke seg den lokale akebakken eller hundremeterskogen som tiltak som knapt krever noen form for opparbeiding, og i den andre enden en fullstendig opparbeidet topografi, slik tilfellet kunne vært med en takterrasse eller et nytt bygulv. I noen tilfeller kan det likevel være slik at områder tilbakestilles til en tidligere tilstand, eller at det på ulike måter tilføres naturelementer, som for skolegården på Amager. I slike tilfeller vil graden av kultivering måtte vurderes noe annerledes.

Lokalt engasjement

Lokalt engasjement er en annen knagg vi har valgt å trekke frem. Her handler det om hvor ideen til prosjektet kommer fra, hvordan man kom frem til løsningene, hvem som ble involvert i prosessen og i hvor stor grad medvirkningen er gjort beslutningsrelevant. Ytterlighetene her er nye prosjekt i en isolert kontekst som kun forholder seg til minstekravene i plan- og bygningsloven, og på den andre siden prosjekter som griper inn i eksisterende situasjoner og som er basert på en bottom-up prosess med utstrakt medvirkning i beslutningene. Tanken bak en slik vurdering er at uavhengig av det konkrete, fysiske resultatet, så gir det en verdi å involvere folk. Involvering fremmer eierskap og ansvarlighet, og ikke minst fører prosessen til læring og styrking av de sosiale relasjonene i et nabolag, noe som på sikt gjør samfunnet mer robust for fremtidige endringer.

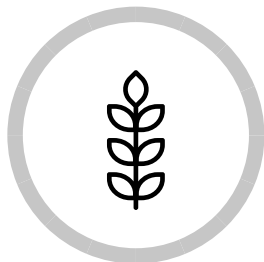
Tilgjengelighet og trygghet

Tilgjengelighet er et annet parameter vi har vurdert eksemplene etter. Her handler det om elementer som universell tilgjengelighet og brukervennlighet, men også egenart og karakter. Det dreier seg om at prosjektet er lesbart og kommuniserer sin funksjon, at det er integrert i den sammenhengen det opptrer i, at det er lett å komme seg dit, og prosjektets egnethet for de formål og aktiviteter som er ønsket. Trygghet er en tilgrensende egenskap som vi også har løftet frem. Belysning er et element i vurderingen av trygghet, men som også kunne dreid seg om tilgjengelighet. For øvrig handler trygghet konkret om trygg ferdsel knyttet til fare for fall, trafikkfare og liknende. Trygghet mot uønskete hendelser sikres gjennom grad av sosial kontroll, bruksintensitet og differensierte brukergrupper, alternativt negativt definert gjennom eventuelle krav til sikring og overvåking.

Effekter - forventete og uforutsette

Utover punktene som er nevnt over – sesongene, grad av kultivering, lokalt engasjement, tilgjengelighet og trygghet – er eksemplene vurdert etter sine spesifikke og konkrete resultater, virkninger og effekter. Virkningene henger sammen med

Vurderingskriterier

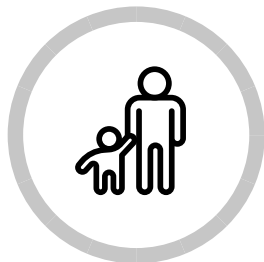
Natur/Kultivering

Lokalt engasjement

Tilgjengelighet

Trygghet

Sesong

typen prosjekt og siktemålet med prosjektet, altså hvor godt det svarer til de funksjonene det skulle fasilitere – en slags måloppnåelse. Samtidig er det slik at i noen prosjekter oppstår det noe uventet bruk og aktiviteter som ikke var intendert. Det er viktige verdier også knyttet til denne typen av overraskende bruk – og ikke minst er det veldig mye å lære av de tilfellene der samfunnet mottar et prosjekt på måter som ingen hadde forutsett.

Eksemplene

(Sam)ferdsel

- Snarveier
- Ruter Gange

Torget og sentrum

- Ålgård torg
- Bydraget

Medvirkning, prosess og midlertidighet

- Tøyen torg
- Midlertidige byrom

Nærmiljøanlegg og boligparken

- Skansedammen
- Verftet

Aktivitet og vitalisme

- Levende lokaler
- Ammerudgymmen

Kunst for å utforske det sosiale

- Solspeilet
- Fargegaten

Institusjon og samfunn

- Helsebygg
- Amager skolegård

(Sam)ferdsel

Å komme seg ut handler også helt konkret om å gå – å komme seg frem. For å senke terskelen for å komme seg ut, er det å redusere terskelen som ligger i avstander, og det å finne frem, ofte så grunnleggende at det nesten ikke reflekteres over. Å komme seg ut tilsier at det er en viss avstand som skal tilbakelegges. I et folkehelseperspektiv bør denne avstanden helst tilbakelegges til fots, eller med et annet umotorisert fremkomstmiddel. Da er gangstien, fortauet eller gang- og sykkelveien den viktigste arenaen.

Snarveier

Eksemplene som er tatt med under denne overskriften er svært forskjellige, men handler grunnleggende om å redusere terskelen som ligger i avstander. «Snarveiene» handler helt konkret om å finne de små, lure traséene som kan redusere avstanden og å tilføre dem kvaliteter som gjør dem mer egnet for ferdsel. Målet er ikke nødvendigvis å utbedre dem til full «håndbok-standard», men kan like gjerne dreie seg om mindre omfattende utbedringer knyttet til skilting, belysning, eller et nytt lass med grus eller asfalt.

Finne frem

Det andre eksempelet handler om å hjelpe folk til å finne korteste vei. App'en «Ruter Gange» har som mål å hjelpe deg til å finne den snarreste veien, den som det gjerne kreves lokalkunnskap for å bruke. En snarvei som ingen vet om har liten verdi. Mulighetene for ferdsel må kommuniseres. I Ruter Gange er det i tillegg lagt inn en vurdering av traséene, knyttet til hvor fremkommelige og hvor trygge de oppleves å være. Det handler altså ikke lenger bare om korteste vei, men den korteste vei som tilfredsstiller individuelle krav og preferanser til fremkommelighet og trygghet.

Reell og opplevd avstand

Når strekningen fra hjemmet til et målpunkt er en terskel, handler det altså ikke bare om avstand. Kvaliteter er minst like viktig. Opplevd gåavstand kan avvike vesentlig fra faktisk gåavstand. Å ferdes gjennom opplevelsesrike, bymessige gater oppleves som betydelig kortere enn å gå den samme distansen langs eksempelvis en støyutsatt vei med uinteressante omgivelser. I dette perspektivet kunne et prosjekt som «Levende lokaler» også vært kategorisert som et eksempel på å senke terskelen for å gå. Ruter Gange har klassifisert de ulike gangtraséene basert på kvaliteter som grønne omgivelser, støynivå og stigning. Også årstids egenskaper knyttet til belysning og om det er iset og glatt er tatt med, noe som er særlig viktig for ferdsel i vinterhalvåret.

Vinterferdsel

Mens Ruter Gange gir deg informasjon om korteste vei med de ønskelige kvaliteter, legger «Snarveiene» grunnlaget for opparbeidelse av traséen og forbedring av kvaliteter. Andre eksempler på kvaliteter som gjør distansen mer overkommelig kan være der det legges varme i fortauene – som på Bekkestua i Bærum. Snø- og isfrie fortau gjør ferdsel ute både lettere og tryggere, spesielt for

eldre. Ofte kan det samme oppnås med tilstrekkelig snørydding og strøing, men slike driftsoppgaver blir ofte nedprioritert for gangveier. Stockholms strategi for kjønnsnøytral snørydding som prioriterer myke trafikanter, kan være et annet skritt i riktig retning. Flere kanadiske byer, eksempelvis Montreal, har brøytestrategier med app-baserte oversikter som skal sikre snø- og isfrie fortau.

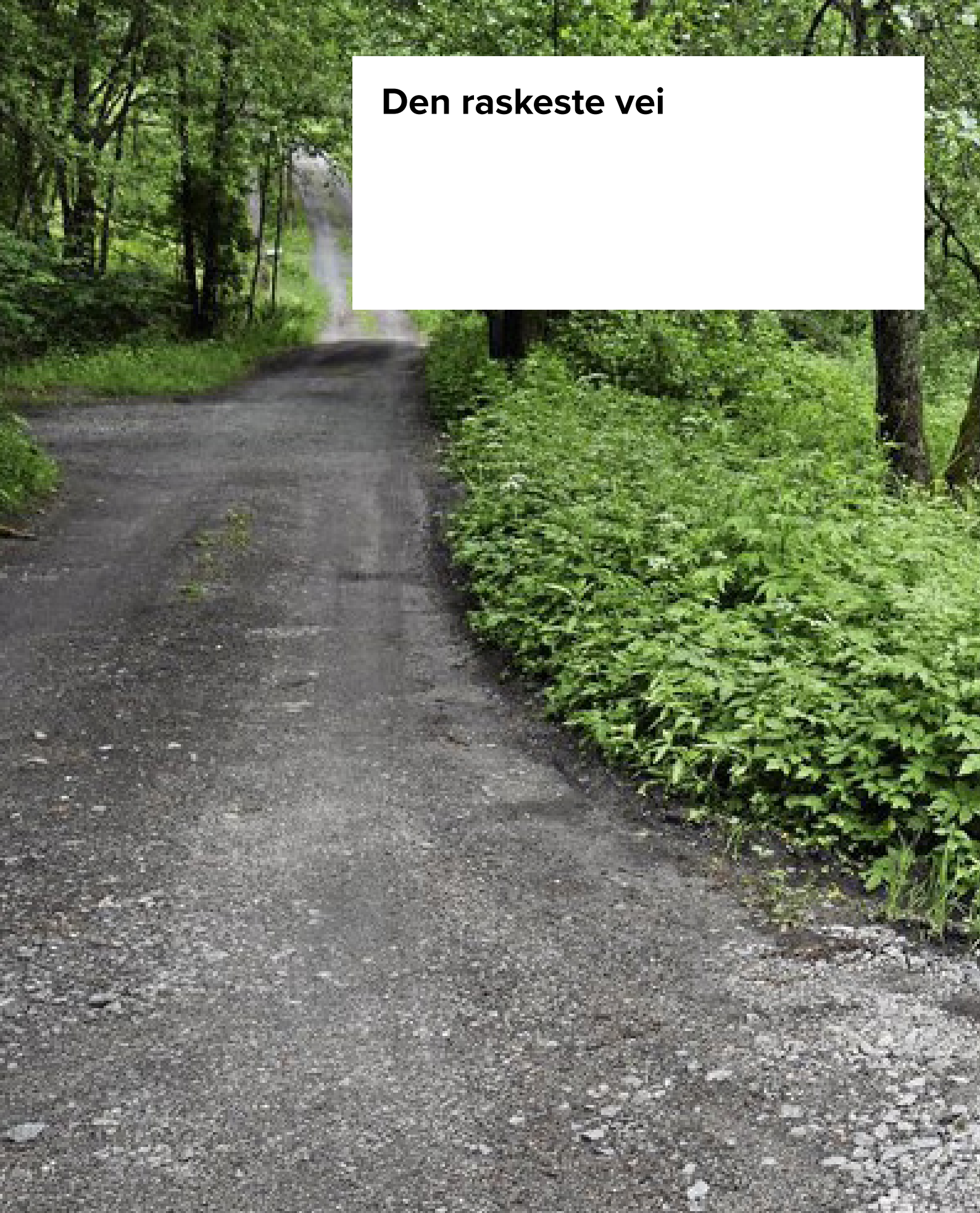
Sykkelen

Andre virkemidler som kan falle inn under denne kategorien eksempler kan være bysyklene. Lett og rimelig tilgang til sykler gjør at flere velger dette fremkomstmiddelet. Bysyklene har i tillegg den fordelen at de kan kombineres med andre transportmiddel, de er lette å sette fra seg slik at man ikke trenger å drasse på dem når de ikke lengre er tjenlige. Også for private sykler er det å få satt dem fra seg på en enkel og trygg måte en forutsetning for å stimulere til økt bruk. Gjennomtenkt sykkelparkering er også et virkemiddel i å senke terskelen for at folk skal komme seg ut på måter som har effekt på folkehelsen.

Redusert avstand senker terskelen

Uten på noen måte å være uttømmende for mulige virkemidler understreker disse eksemplene viktigheten av gangveien som en terskel for å komme seg ut. Det handler da om både reelle og opplevde avstander. Avstander «øker» ved lite kvalitetsrike omgivelser, eller hindringer knyttet til dårlig vær, snø og is. Effektene av å redusere avstander og gjøre det trygt og opplevelsesrikt å ferdes ute på gangstier, fortau og gang- og sykkelveier er helt grunnleggende og bør tenkes sammen med alle de andre typene eksempler i denne samlingen.

Den raskeste vei

Snarveier

Vi er alle glade i snarveier; en vei som minimerer avstandene og leder oss raskere frem til målet. Snarveiprojektet i Trondheim, Bergen og Alta har som mål å stimulere kommunens befolkning til mer gange og sykling. Prosjektet handler om å finne smarte traséer som reduserer distansen og samtidig tilfører kvaliteter som oppfordrer til ferdsel. I de forskjellige kommunene er dette gjort på ulike måter.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Navn: Snarveier

Type: Samferdsel/infrastruktur

Plassering: Trondheim, Bergen, Alta

Byggherre: Kommunene

Program: Grønn mobilitet

Målgruppe: Alle

Byggeår: 2014 - 2019

Utfordringer:

- Vedlikehold og drift
- Universell utforming
- Lysforurensing
- Klimatiske utfordringer, vinterstid
- Samspill i trafikken

I Trondheim ble det registrert nesten 500 snarveier som benyttes, mens det i Bergen ble gjennomført kartlegging av gangveier til stoppesteder langs bybanen. I Alta ble det registrert over 40 eksisterende snarveier med behov for et løft. Der dette i Trondheim var en del av et større vedtatt miljøprogram, og i Bergen opprinnelig en del av bybaneplanene, var det i Alta et lavambisiøst prosjekt som utviklet seg over tid. Snarveiene er allerede godt i bruk som vei til skole, barnehage og jobb, eller som raskere vei til kollektivforbindelse og butikk. Tiltak er blant annet etablering av nye trapper, opprusting av gangtraséer og stier, samt belysning, benker og skilting med eget designet snarveisskilt. Trondheim registrerte om lag 500 snarveier, mens i Bergen ble det foreslått 150 aktuelle tiltak for å korte ned avstanden til bybaneholdeplasser for dermed å få en synergieffekt mot bane. Alta på sin side hadde til slutt 40-45 snarveier som ble satt ut til opprusting og tilrettelegging.

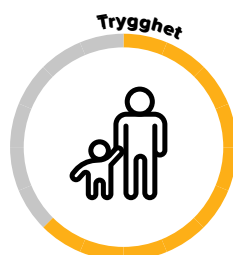
- Avgrenset opparbeiding
- Kobling natur/by/nabolag
- Lavterskel for ferdsel

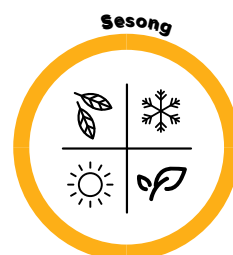
- Inkluderende prosess
- Ulike brukere involvert
- Innledende bruksanalyser

- Lett forståelig og lesbar
- Skiltet
- Ikke nødvendigvis UU på alt

- Riktig belysning
- Begrenset opparbeidet tverrsnitt
- Begrenset bruksfrekvens

- Årstidsvariasjoner gir økt opplevelsesverdi
- Noe begrenset vinterdrift

Prosess

Engasjement fra lokalbefolkningen og politikere har vært positivt for prosessen, og inkludering av lokalpressen har vært viktig for utviklingen av prosjektene. De forskjellige kommunene har hatt ulik fremgangsmåte og fokus i prosessen med å opparbeide snarveiene. Mål for prosjektene har vært tilrettelegging for grønn mobilitet som ledd i å integrere bymiljøene gjennom et mer finmasket transportnett. Mange av snarveiene er også skoleveier. Grønn mobilitet skal redusere privatbilisme og klimaavtrykk ved å bidra til reduserte reisetider for hovedsakelig gange og sykkel, men også økt konkurransekraft for kollektivtrafikk. I Bergen var det et uttalt mål å øke effekt og ringvirkninger av Bybanen. Folkehelsegevinster har i prosjektene vært vurdert mer som positive bieffekter.

Vurdering

Prosjektene er relativt nye og det forventes at effekten øker etter hvert når snarveiene blir bedre kjent. Trondheim har hatt en større kartlegging av snarveier som har gitt en større verdi av informasjon knyttet til gangveier for kommunen. Bergen har på sin side knyttet snarveiene opp mot byplanene og prosjektet har utviklet seg i etterkant av bybaneutviklingen. Alta har hatt et større fokus på forskning på hvilke typer dekke de ville ha som har en bærekraftig tilnærming. Tellingene i Trondheim viser at flere går og sykler til skolen og til bussforbindelser. Man kan oppnå en tidsbesparelse fra fem til helt opp mot 27 minutter på noen snarveier. Også i Alta er økt bruk dokumentert, her der det blant annet sett på hvor fort og bredt snøen blir nedtråkket om vinteren som indikasjon på bruk.

Alle bilder er fra snarveiprojekt i Trondheim i regi av Statens vegvesen

Merverdi

I disse prosjektene er primært endringer til miljøvennlig transportmiddel og redusert reisetid for disse selve målet. Folkehelseeffektene er merverdien. Snarveiene er videre gjort attraktive for ulike brukergrupper og det er i den forbindelse etablert benker og hvilesteder på

noen av strekningene. Dette øker tilgang på møteplasser og «målpunkt» i nærområdet. Dette gir gevinst for nærområdet i form av tettere integrasjon, mer ferdsel utendørs i boligområdene og tryggere skoleveier. Tydelig skilting gir identitet og øker tilhørighet til stedet.

Fremkomstmiddelet gange

Ruter Gange

Ruter Gange er et prosjekt innenfor tjeneste- og interaksjonsdesign som integrerer gange som et fullverdig transportmiddel i Ruter sine systemer som i stor grad styrer kollektivtrafikken i Oslo og Akershus. App'en hjelper deg å finne raskeste vei samtidig som man får informasjon knyttet til traséene. Ruter Gange løser utfordringen knyttet til økt kapasitet på transportinfrastrukturen ved å utvide effekten av kollektivtransport.

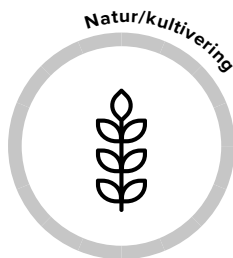
privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

Prosjektet søker en helhetlig tilnærming til å bevege seg rundt i byen. Ruter Gange retter et økt fokus på gange som transportform og et fokus på det digitale bybildet, samtidig som den gir løsninger av stor verdi for brukerne. Tjenesten benytter seg av eksisterende data fra Geodata, Oslo kommune, Yr og Miljødirektoratet. På den måten mottar brukerne informasjon knyttet til sin rute og kan velge gåruter på en helt ny måte. Som fotgjenger kan man velge ut fra individuelle krav og preferanser. App'en skal gi informasjon om den sanselige opplevelsen på ruten i tillegg til praktisk informasjon knyttet til trygghet og fremkommelighet. En slik tilnærming vil bidra til en aktiv vandringskultur som vil kunne avlaste kollektivtransport i de mest pressende områdene, samtidig som det bidrar til et mer aktivt byliv. Prosjektet genererer gunstige fordeler innen økonomi, miljø og helse.

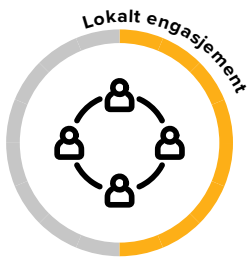
Navn: Ruter Gange
Type: Mobil applikasjon
Plassering: Oslo, Akershus
Designere: Elias Olderbakk, Erlend Griméland i samarbeid med Ruter
Produkteier: Marius Røstad og Eivind Skogen / Ruter
Program: Grøn mobilitet
Målgruppe: Alle
Iverksettelsesår: Utprøvd som Beta-versjon, delvis inkludert i den offisielle Ruter app'en

Utfordringer:

- Oppdatert informasjon i sanntid
- Integrasjon av data fra ulike kilder
- Brukergrensesnitt

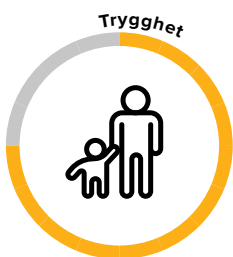
- Ingen fysisk opparbeiding
- Potensiale for å legge inn naturkvaliteter i ruten

- Betatesting, men lite involvering
- Brukerdata benyttes for å tilrettelegge
- Gjør vurderingsarbeid

- Informasjon om tilgjengelighet
- Ingen fysiske utbedringer
- Sanntidsinformasjon

- Vurdering av traséer
- Informasjon om sikkerhet
- Potensiell høy bruksfrekvens

- Sesongtilpasset informasjon
- Informasjon om snøfjerning
- Informasjon om belysning

Prosess

Ruter gange er utviklet som en respons på det som ble opplevd som et hull i Ruters reisepanlegger knyttet til at kollektivrutene i liten grad var tilrettelagt for informasjon om tilhørende eller sammenkoblende gangtraséer. Målet var å utvikle en app som skal gjøre det mer fristende og attraktivt å bruke føttene. Initiativtakerne har vært på gaten og snakket med folk og brukt dette i kombinasjon med mer omfattende dybdeintervjuer for å avdekke hva som er de parameterne som styrer hvor og når folk ønsker å gå. Dette er så lagt til grunn for de elementene som app'en skal gi informasjon om. App'en er utviklet og testet i en Beta-versjon, og deler er implementert i Ruter-app'en. Som tjenstedesign skiller dette seg fra fysiske byggeprosjekter ved at prosessen med utvikling og testing strekker seg over et lengre tidsrom.

Vurdering

Ruter Gange gir ingen endringer i det fysiske miljøet, men sørger for at informasjon blir samlet og koordinert for en bedre utnyttelse av allerede opparbeidet infrastruktur. Tiltaket er først og fremst beregnet på dem som ikke er lokalkjent i et område, men vil også kunne ha effekter for dem som kjenner området i og med at app'en integrerer informasjon fra ulike kilder som værmelding, snøryddingsoversikt, veiomlegginger og annet. Ved testing av løsningene har tilbakemeldingene vært positive. Flere sa at de opplevde at kollektivsystemet ellers var lagt opp at man skulle ta mest mulig buss, trikk eller t-bane, og at man derfor endte opp med å gå mindre enn man trengte å gjøre. Løsningen har også en fordel knyttet i at gjennom bruk kan app'en generere informasjon fra brukerne som kan brukes både til å gjøre den og tilbudet bedre. Det kan være åpenbare synergier mellom de data brukerne genererer og eksempelvis prioritering av snarveiopprusting eller andre tiltak.

Illustrasjoner laget til promotering av app'en, v. designerne.

Merverdi

Tilgjengeligheten til informasjon knyttet til faktiske forhold og hvor man er i terrenget.

Tryggheten i orientering og tilgang på informasjon som er med på å bryte ned terskelen for å bevege seg.

Torget og sentrum

Torget er det tradisjonelle sentrum for de av byene og tettstedene våre som har vokst frem med utgangspunkt i handel. Torgfunksjonen var knyttet til direkte omsetning av varer, gjerne rett fra produsent til konsument uten noe mellomledd. I tettstedene og småbyene er torget ofte fremdeles det sentrale punktet i sentrum. En del steder er torgfunksjonen – handelen – ivarettatt, men i de fleste tilfeller er det i et svært begrenset omfang og gjerne knyttet til noen få torgdager i løpet av en sesong.

Møteplassen

Torgets funksjon som uformell sosial møteplass er til en viss grad frikoblet fra den opprinnelige torgfunksjonen. Men en uformell sosial møteplass kommer ikke av seg selv – det er ikke tilstrekkelig med et sted å møtes. Skal området fungere må det være en grunn til å gå dit for tilstrekkelig mange. Skal torget fungere som samlingspunktet i sentrum må det kobles på den handel og de aktiviteter som finnes i den omkringliggende bebyggelse, eller gis nye attraktorer. I konkurranse med tilbud og aktiviteter utenfor sentrum, ser vi ofte et behov for at sentrum må tilføres kvaliteter som øker grunnlaget for aktivitet.

Identitet og omdømme

Revitalisering av sentrum starter ofte med torget. Som midtpunkt i den historiske kjernen har man både sentraliteten og de historiske kvalitetene å bygge på for å understreke lokal egenart og identitet. Undersøkelser viser at vår oppfatning av det som skjer i bygningene reflekterer opplevelsen av uteområdene. Skal man bedre omdømmet er plassen utenfor et godt sted å begynne. Et kvalitetsrikt torgområde vil derfor både trekke aktivitet inn mot bygningene og bedre det generelle inntrykket av stedet og virksomhetene.

Allmenning eller kommersialisering

Torget er i de fleste tilfeller en allmenning. Torget er det prototypiske offentlige rommet, åpent og tilgjengelig for alle. Når man skal gjøre det mer attraktivt og øke bruksfrekvensen vil man ofte stå i et dilemma knyttet til hvor stor grad av privat kommersialisering man skal tillate. Kvalitetsrike offentlige uteområder kan være kostbare å etablere, mens kommersielle tilbud knyttet til servering er ofte både etterspurt og kan være kostnadsfritt for det offentlige. En balanse mellom tilbudene som ivaretar de ulike interessene er det ønskelige, men kan være utfordrende i prioriteringer mellom investering i offentlige rom og kommunalt velferdstilbud.

Fortetting

Fortetting i knutepunktene er en utbredt strategi for et mer klimavennlig bosetningsmønster. Fortetting gir økt grunnlag for aktiviteter og tilbud, men øker også presset på offentlige uterom. Når tilgangen på areal er begrenset kan det å jobbe med kvalitetene være løsningen. Store tomme plener eller grå flater kan man få mer ut av ved å dele dem opp i ulike soner med ulik grad av intimitet, eksponering og sceniske kvaliteter, og tilrettelegge for ulike aktiviteter. Torgene på Osøyro og Ålgård representerer to ulike innganger til å revitalisere og aktivisere torget som sentrum på stedene.

Osøyro

Ålgård

Det tilgjengelige sentrum

Ålgård torg

Ålgård er administrasjonssenter i Gjesdal kommune i Rogaland. Stedet har en lang tradisjon innen ull- og tekstilindustri med sin tilknytning til Figgjoelven. I dag går E39 gjennom Ålgård, og den sentrale plasseringen gjør at stedet først og fremst fungerer som en forstad til Stavanger og Sandnes. Ålgård hadde behov for et tydeligere sentrum. I 2018 ble det etablert nytt sentrum og en ny bypark der elven spiller hovedrollen.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Gjesdal kommune bestemte seg for å ta grep om Ålgård sentrum. Tyngdepunktet for sentrum var forflyttet lengre vest, bort fra hovedveien til vestsiden av elven. Handlegaten var blitt for liten og forlatt i møte med nye kjøpesentre og spredt bebyggelse. Siden 2006 har kommunen gjort flere tiltak for å styrke sentrum. Blant annet frigjorde flytting av fotballstadion 44 dekar til utarbeidelse av ny reguleringsplan. Gjennom parallelloppdrag ble det konkludert med tre hovedretninger for utviklingen av sentrum: Fortetting til kompakt småby med mange funksjoner og korte avstander, gjøre Ålgård til en elveby med et grønt sentrum, og etablering av en kanalpark. Det ble utlyst en arkitektkonkurranse basert på prosjektforslaget i parallelloppdraget. Hovedgrepet i områdeplanen var en kompakt og høy bebyggesle, og å gjenskape Ålgård som en elveby ved å føre vannet inn i byrommene.

Navn: Nye Ålgård sentrum

Type: Urban transformasjon

Plassering: Ålgård, Gjesdal kommune

Arkitekt: C.F. Møller, Dronninga
landskap m.fl.

Byggherre: Gjesdal kommune

Program: Byrom, gater, torg, park

Målgruppe: Alle

Ferdigstillt: 2018

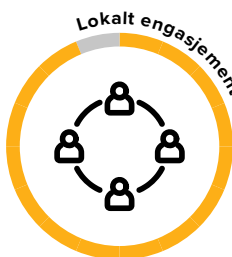
Areal: 23 dekar

Utfordringer:

- Videre utbygging
- Tilføre ny program rundt torget
- Drift og vedlikehold som ivaretar kvalitetene

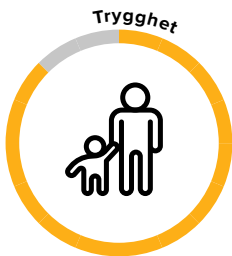
- opparbeidelse av naturkvaliteter
- fullstendig opparbeidet areal
- opparbeidelse av grøntområder

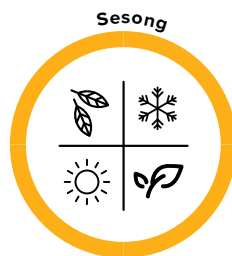
- Stor grad av brukermedvirkning
- samarbeid mellom ulike fagfelt sikrer kvaliteter

- Trygt og godt lyssatt
- Noen vanskelige sammenhenger
- Området stort sett utformet for alle

- Oversiktlig
- Høy brukerintensitet
- Fremmer aktivitet i byrommet

- Noe begrenset bruk i vinterhalvåret
- Bruksvariasjon gjennom de ulike sesongene

Sentrumsområdene er oppgradert med fokus på planting av busker, trær og bunndekkende planter tilpasset Ålgårds klima. Dette er med på å gi frodig variasjon gjennom året. Forrige side: ulike broer og balansebenk. Foto: Ragnhild Momrak

Prosess

Landskapsarkitekter har i nært samarbeid med Gjesdal kommune utarbeidet reguleringsplan for sentrumsområdet, og har hatt det landskapsfaglige ansvaret for detaljprosjekteringen. Prosjektet har hatt stor nytte av gode medvirkningsprosesser med barn og ungdom, næringsliv og eldreråd - bl.a. gjennom medvirkningsverksted og spørreundersøkelser. I tillegg har driftspersonell vært involvert gjennom plan- og byggefasen. Kanalparken er et tredelt prosjekt som omfatter flomsikring, oppgradering av infrastruktur og ny sentrumpark. Innbyggerne har vært med på programmeringen med blant annet aktivitetspark for ungdom og busstopp-park. I tillegg består parken av et basseng med strand, kanal med kaskader og kryssningsmuligheter, et torg og en gate. Parken er i dag innrammet av parkeringsplasser og kjøpesentre, samt de nye byggeområdene med den planlagte fortettingen. Prosjektet har vært et samarbeid som har involvert innbyggere, frivillighet, grunneiere og næringsliv.

Ålgårds nye sentrum er et eksempel på hvordan man gjennom planlegging, medvirkning og samarbeid kan transformere et tidligere industriområde til en attraktiv møteplass for alle. Foto: Dronninga Landskap AS

Vurdering

Kanalkirken tilgjengeliggjør Ålgårds forbindelse til elven, og tydeliggjør elven som det historiske utgangspunktet for stedet. Vann er av interesse for alle aldersgrupper og stimulerer flere ulike sanser i de forskjellige delene av kanalen, fra vannspeil til sildrende vann og brusende stryk. Ved å tilføre ulike måter og steder man kan krysse kanalen, møter man også vannet på forskjellige måter. Tilført vegetasjon tilpasset Ålgårds klima gir frodighet og variasjon gjennom året. I tillegg til å gjeninnføre elven som en kvalitet i sentrum, fungerer kanalen også som et element i en nødvendig flomsikring, med overvannskanal fra Torget og aktivitetsplassen. I dag ligger hele området relativt åpent, og det blir derfor spennende å se hvordan stedet vil påvirkes av de høye fasadene som er planlagt i de tilliggende byggeområdene når de er ferdig utviklet. Det er tilrettelagt for alle aldersgrupper, med spesiell oppmerksomhet på de yngste.

Merverdi

Nye Ålgård sentrum er et godt eksempel på hvordan man aktivt har brukt ulike virkemiddel fra kvalitetsprogram, reguleringsplan, parallelloppdrag og arkitektkonkurranse for å sikre helhetlige og kvalitetsrike grep i alle faser av utviklingen.

Prosjektet har trukket naturen inn i sentrum og økt områdets robusthet mot klimaendringer.

Sammenhengen i sentrum

Bydraget

Sentrum av Os – Osøyro – var preget av ulike utviklingstrinn og stilperioder, og med større, bilbaserte asfaltflater fremstod byrommene utflytende og lite samlende. Målet med prosjektet var å samle sentrum til et felles sted med en tydelig identitet gjennom et enhetlig bygulv. Sentrum skulle forsterkes som et urbant miljø der handel, service og sosiale aktiviteter har hovedfokus, og hvor biler og varelevering foregår på de syklendes og gåendes premisser.

privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

Osøyro sentrum defineres arkitektonisk av Os rådhus og den omkringliggende klyngen av bygninger som byr på kommersiell aktivitet og virksomheter. Prosjektet har hatt som mål å revitalisere bysenteret som en enhet med kulturell og kommersiell aktivitet, og å etablere et hierarki av kollektive rom med ulike grader av offentlighet som skaper en hyggelig plass. Utgangspunktet for prosjektet var å prioritere fotgjengersirkulasjon og tilgang til området. Like viktig var å understreke forbindelsen til elven, som strekker seg forbi sentrum, og å gi butikkene på bakkenivå strukturell betydning i omdefinisjon av sentrum.

Prosess

Oppdraget var formulert gjennom utsagnet: “Vi vil gjerne ha et Os som tiltrekker seg folkeliv, handel, kultur og ressurspersoner. Et moderne sentrum som folk liker å benytte seg av, et sentrum som står på skuldrene til lokale tradisjoner i hjertet av et særpreget landskap.”

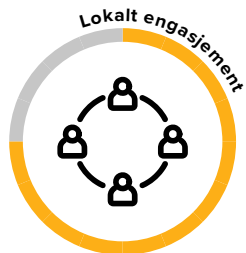
Navn: Bydraget
Type: Urban transformasjon
Plassering: Os kommune
Arkitekt: 3RW, Smedsvig Landskapsarkitekter
Byggherre: Os kommune
Program: Byrom, gater, torg
Målgruppe: Alle
Ferdigstillt: 2017
Areal: 6 daa

Utfordringer:

- Klima med mye regn og vind
- Parkeringsdekning og trafikk
- Forhold mellom allmenn tilgang og kommersielle attraktorer

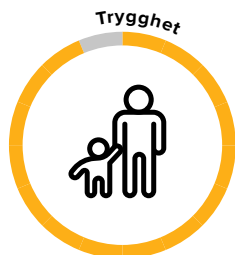
- Revitalisering av sentrum
- Opparbeiding av overbygg

- Stor grad av brukermedvirkning
- Basert på forståelse av lokale behov

- Området er utformet for alle
- Lett lesbarhet i dekket.

- Høy brukerfrekvens
- Godt lyssatt
- Sikre løsninger for aktivitet for småbarn

- Noe lavere brukerfrekvens i vinterhalvåret
- Årstidsvariasjon

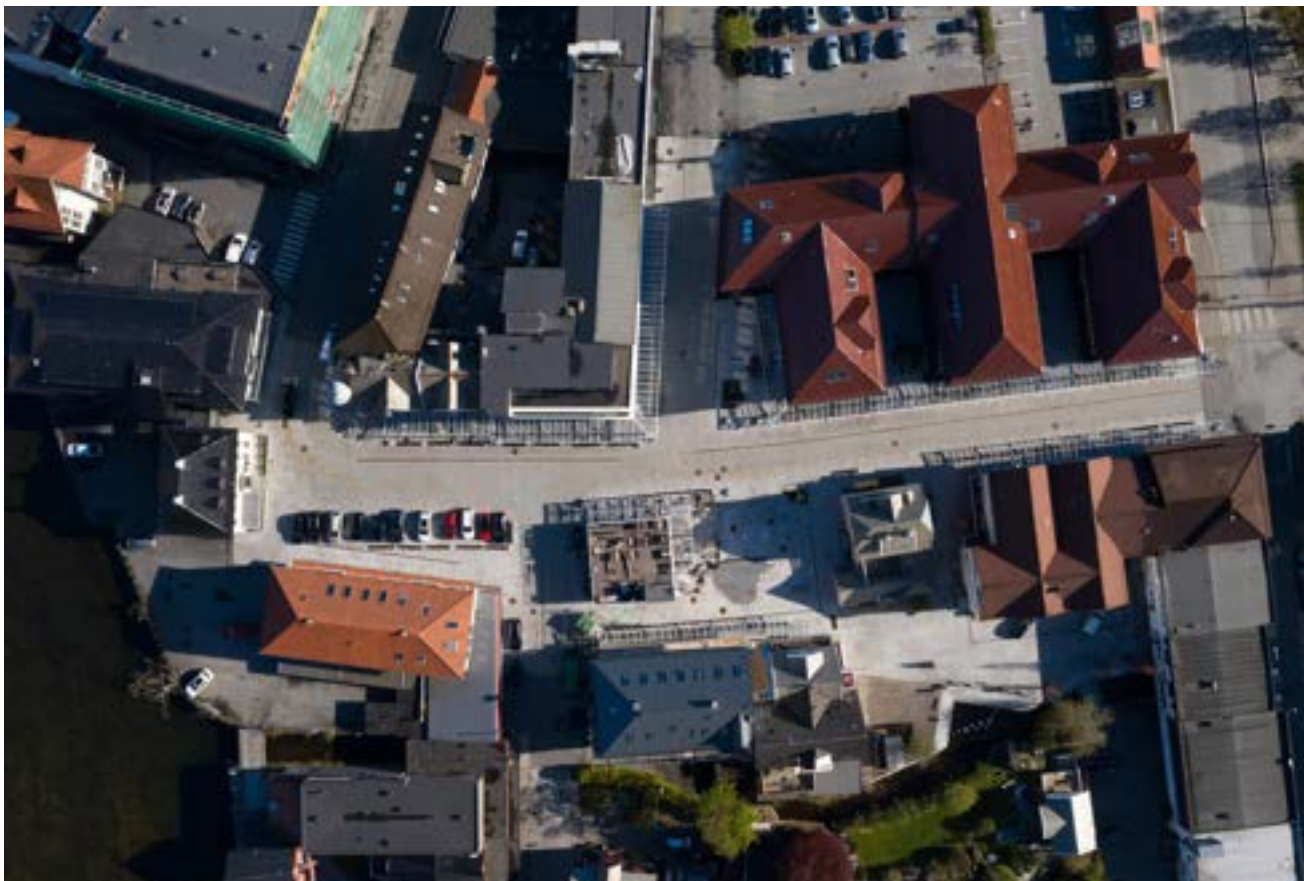
Denne og forrige side: Torget benyttes aktivt både under spesielle anledninger og i dagliglivet. Nye butikker er åpnet og sentrum er aktivisert. Alle foto: RJS / 3RW arkitekter

Utviklingen av et sentrum vil være en pågående og langsiktig prosess. Et prosjekt som Bydraget har kanskje sin største funksjon i å være en katalysator. Ved å gjøre torget, bygulvet og gatene som leder inn mot det mer attraktive, skapes det ringvirkninger også over til det som skjer i og mellom byggene.

På torget er det etablert et torgbygg med uteservering. Området er velegnet for torgfunksjoner og kulturelle arrangementer. En generell utfordring ved slike konsepter er faren for en kommersialisering, hvor det kan oppleves som et krav om å kjøpe noe for å oppholde seg, her det gjelder å balansere ønsket om aktivitet og tilbud med det offentlige, frie samlingspunktet.

Vurdering

Bygulvet består av et enhetlig dekke som forener de ulike funksjonene og frekvensene i Bydraget. Det samlende bygulvet har allerede fått en funksjon som arena for ulike typer bruk: torgfest, markeds plass, valgkamparena, utgangspunkt for løp, 17. mai plass, med mer. Samtidig utgjør det et gaterom med handel,

Sentrumsløsningen er i dag et "shared space" der fotgjengere og biler er tillagt like stor betydning i gatebildet. Overganger i materialitet gir tydelige indikasjoner på bruk og ønsket hastighet i området. Foto: RJS / 3RW Arkitekter

tjenester og kulturtilbud, som videreutvikles med utgangspunkt i det nye bygulvet. Det er et mål at tiltaket skal være med på å legge grunnlaget for boligfortetting i sentrum av en kommune som kanskje først og fremst har vært preget av spredt boligbygging.

Den enhetlige flaten er trinnfri og godt egnet for bevegelseshemmede, samtidig som den gir verdier for ulik annen bruk knyttet til arrangementer. Gateløpet og plassene har fått en variert byromsmøblering og beplantning for å gi området en indre variasjon med hensyn til identitet, tilknytning til omgivelsene og aktivitetstyper. Prosjektet har fått frem to ulike og sentrale elementer ved «å senke terskelen for å gå ut hele året»: å skape et levende torg som trekker folk ut, og å lette ferdsele gjennom glassoverbygde gangsoner hvor de klimatiske utfordringene på det kystnære Vestlandet er tatt på alvor.

Merverdi

Lokal identitet er styrket. På bakkenivå bringes byggene sammen av et delt fortau og en baldakin. Formmessig er baldakinen tuftet på Os sine tradisjonelle tømmerbaldakiner på jernbanestasjonen, og gitt en moderne vri ved bruk av den lokale stålerven.

Medvirkning, prosess og midlertidighet

Konkrete, gode fysiske miljøer er med på å senke terskelen for å komme seg ut, men hvordan man kommer frem til de gode løsningene er også av betydning. Arkitekter, landskapsarkitekter og planleggere sitter på sentral kompetanse knyttet til fortolkning av rommet og evne til å se potensialer. Men selv i de beste tilfeller er denne kompetansen generell, overordnet og mangelfull. For å finne de gode løsningene i en spesifikk kontekst må man kjenne den faktiske situasjon.

Lokale perspektiv

Medvirkning er betegnelsen på de prosessene hvor igjennom man får innlemmet perspektiver basert på lokalkunnskap og brukerinteresser. Medvirkning kan gjøres på mange måter og med ulik grad av involvering. Tiltakets art vil ofte være med på å avgjøre hvilke prosesser man legger opp til. Medvirkning skal informere prosjektet, danne grunnlag for hvilke grep man foreslår og hvilke beslutninger man fatter. I tillegg til dette har medvirkning også en egenverdi.

Eierskap og sosialt lim

Medvirkningsprosessene kan være med på å forsterke eierskap til prosjektet, og med eierskap følger ofte både stolthet og ansvar. Medvirkningsprosesser bør fungere som møtepunkt hvor lokale aktører kan komme i dialog og danne relasjoner på nye arenaer. I så fall vil prosessene være med på å forsterke det sosiale limet i nabolaget. Medvirkning kan således være med på å danne grunnlaget for et prosjekts suksess på to måter: både ved å gjøre de faktiske grepene mer treffsikre i den lokale konfigurasjonen av aktører og behov, og ved å koble samfunn og aktører tettere sammen rundt prosjektet.

Eksperimentering med midlertidighet

Til tider kan det være vanskelig å komme frem til hva et lokalsamfunn faktisk trenger og hvilke grep som skal gjøres. I slike tilfeller kan det å benytte midlertidige løsninger være en effektiv måte å prøve ut ulike konsepter på, for å høste erfaringer om bruk og effekt. Enkle, billige grep plassert ut i de fysiske omgivelsene er tiltak hvor en eksperimentelt kan teste ut endringer i sosiale mønstre og handlinger. Koblet sammen med en gjennomtenkt involvering av lokalbefolkning gir dette gode rammer for å utvikle målrettede, permanente prosjekt.

Anti-gentrifisering

Medvirkning, lokal involvering og bruk av midlertidigheter kan være en vaksine mot uheldige bivirkninger av tiltak som etableres for å løfte et område. Store, gode prosjekter kan ofte ha effekter knyttet til det vi med en samlebetegnelse kaller *gentrifisering*: At området blir bedre gjør at det øker i popularitet, som så er med på å presse opp priser og følgelig presse ut segmenter av den opprinnelige befolkningen – ofte de segmentene som tiltakene i utgangspunktet var myntet på. Prosjekter uten tilstrekkelig lokalt fundament står i større fare for å ansprengre til slike prosesser på grunn av at de

ofte baserer seg mer på allmenne og generiske løsninger – altså løsninger som generelt er vurdert som å øke attraktiviteten til et område, men som ikke er målrettet mot den konkrete konteksten.

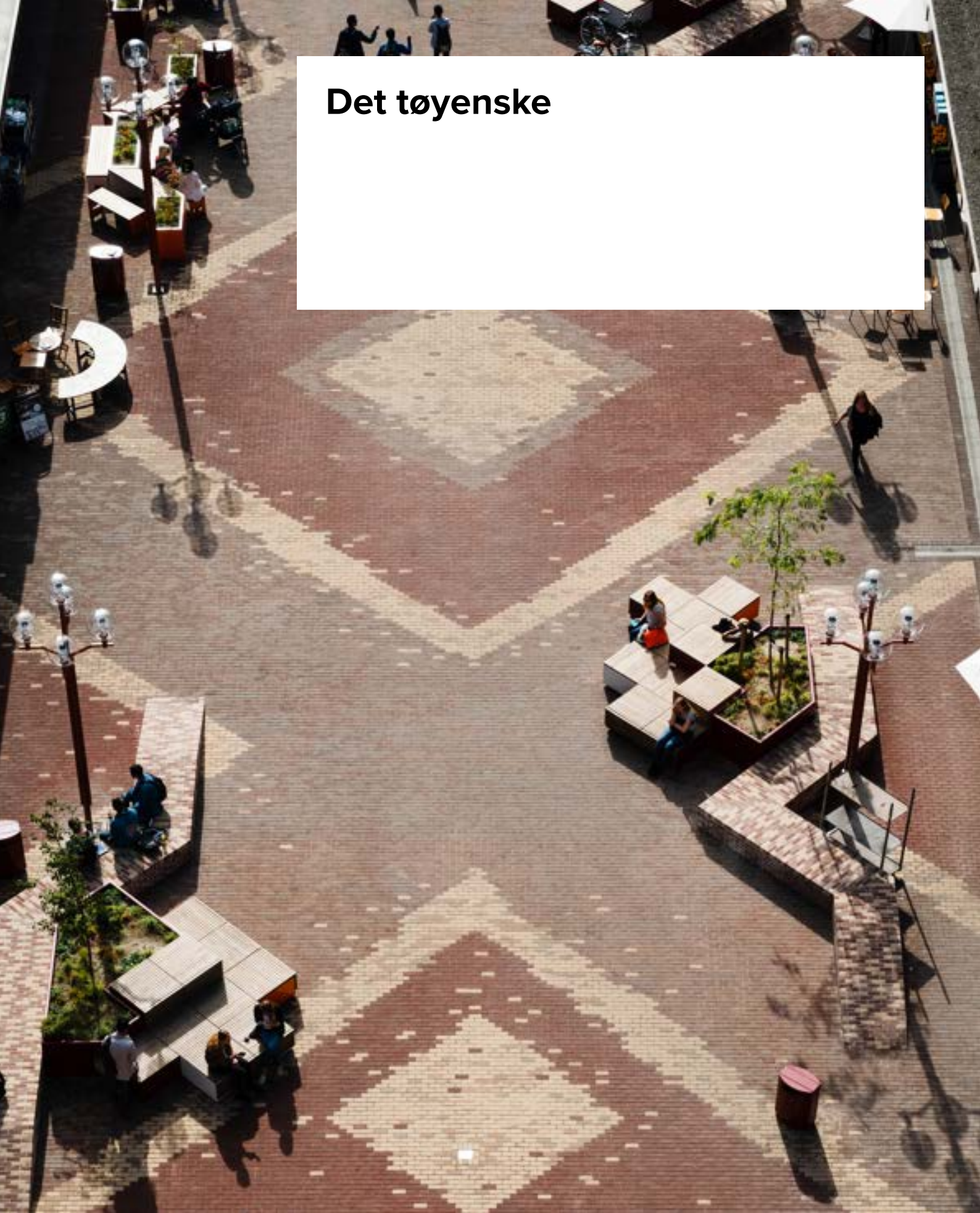
To retninger

Prosjektene som er presentert i denne bolken representerer to tilnærminger til det lokale. Tøyen torg er blitt et godt prosjekt på mange måter; i denne konteksten er det likevel den sterke brukerorienteringen som trekkes frem. Bruken av medvirkningsprosesser og midlertidige byromsinstallasjoner for å teste ut løsninger og skape en brukernærhet til prosjektet viser hvordan medvirkning og midlertidighet kan ha reell verdi i stedsutviklingen. De midlertidige byromsprosjektene i regi av studenter ved Bergen Arkitektskole er trukket frem for å belyse midlertidighet som en verdi i seg selv. Det midlertidige – som ikke skal bli til noe permanent som for Tøyen torg – er tross sin begrensede tilstedeværelse likevel et viktig virkemiddel for å knytte sammen nabolag, vise potensialer i områder, fremme bevissthet om arealenes verdi og kan være med på å skape nye vaner, mønstre og aktivitet i et område.

Tøyen torg

Det tøyenske

Tøyen torg

Tøyen er et tett, urbant strøk i Gamle Oslo. Området er et av de tettest befolkede områdene i Oslo, med en mangfoldig og multikulturell befolkning. Tøyen Torg – tidligere Tøyensenteret – er gått fra et belastet område til et område med mange tilbud, aktiviteter og ikke minst et mangfold av mennesker som bruker torget over lengre og kortere tidsrom i løpet av hele dagen.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Navn: Tøyen torg

Type: Urban transformasjon

Plassering: Oslo

Arkitekt: Grindaker AS

Byggherre: Oslo kommune

Program: Byrom, torg

Målgruppe: Alle

Ferdigstillt: 2018

Areal: 5000 kvm

Utfordringer:

- Eierstruktur og samarbeid
- Manglende siktlinjer og sammenhenger med resten av byen
- Dårlig omdømme

Tøyen torg er utformet som en klassisk søreuropeisk plaza med handel og opphold langs sidene, og et åpent vrimleareal midt på. Torget inneholder mange sitteplasser og torgflaten er stor og åpen nok til å romme de større anledningene, som markeder, 17. maisamling og juletregang. På grunn av manglende siktlinjer og sammenhenger er torget utfordrende å finne frem til – og ut av. Dette er søkt bøtet på ved at det nye bygulvet får strekke seg helt ut til veiprofilene rundt, og blir en veiviser inn til torget. Dekket er enhetlig i bruken av tegl, samtidig som det fremstår som mangfoldig i hvordan teglen er lagt.

Mange av de som bor i bydelen bærer med seg en kultur for å bruke uterommene mer som sosial møteplass. Dette, sammen med trangboddhet og fattigdom i området, gjør prosjektet med uterom på Tøyen ekstra viktig. Utformingen av byrommene påvirker hvordan vi ser hverandre, og ikke minst hvordan man ser seg selv, noe som gjør det særlig viktig med investeringer i områder med opphoping av sosiale utfordringer.

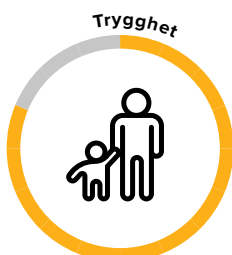
- Fullstendig opparbeidet areal
- Beplantning er i kasser og flyttbar

- Stor grad av medvirkning
- Testede løsninger
- Lang, inkluderende prosess

- Utformet for alle
- Trygt og godt lyssatt
- Noe vanskelige sammenhenger

- Oversiktlig og bilfritt
- Høy bruksintensitet
- Mye liv og røre

- Tilpasset årstidsvariasjoner
- Vannbåren varme i bygulv for vinterdrift og vedlikehold

Denne og forrige side: Bygulvets rike bruk av tegl fremhever Tøyens identitet. Dekket er formet med ulike setteteknikker og mønstre. Alle foto: Damian Heinisch / Grindaker

Prosess

Arbeidet med Tøyen torg har vært en lang og komplisert prosess med til dels vanskelige samarbeidsforhold. For ti år siden var torget preget av forfall og tomme lokaler. Gårdeierne har jobbet aktivt for å heve torgets omdømme, slik at de riktige aktørene skulle våge å etablere seg her. Det ble utarbeidet et helhetlig revitaliseringskonsept for torget som var instrumentelt i å etablere en tro på at det gikk an å få til noe her. Etter hvert har tomme lokaler blitt fylt med varierte tilbud rundt torget.

Torgdekket ble tatt ut som et eget prosjekt, som del av Tøyenløftet. Bymiljøetaten engasjerte den lokale aktøren Byverkstedet, som tidligere hadde jobbet med temporære arrangementer og installasjoner på torget, til å gjennomføre en medvirkningsprosess og bygge noen midlertidige byromsinstallasjoner. Det midlertidige prosjektet ble bygget med utgangspunkt i ønsker fra lokale aktører og brukere om grønnere, mer fargerike og lekne byrom med uformelle møteplasser.

De midlertidige installasjonene skulle i utgangspunktet bare bli stående i noen måneder, men ble stående på torget i over to år, lenge nok til at mange ble glade i dem. De ulike elementene la til rette for variert bruk, med den hensikt å imøtekomme ulike innspill og teste dem ut i praksis. Det midlertidige prosjektet ble en erfaringsbase der Bymiljøetaten gjorde registreringer av hvordan torget ble brukt og oppfattet, og brukte dette som grunnlag for de endelige bestillingene.

Vurdering

Lys og oversiktighet har bidratt til å skape en trygghetsfølelse på torget, men prosjektet får også god drahjelp av en høy bruksfrekvens gjennom hele døgnet. Det at torget er inkluderende for et mangfold av mennesker er både et suksesskriterium og en kilde til kvalitet og trygghet. Fasadeliv og baldakiner gir en helhetlig innramming av torget. Det er bygulvet, fasadelivet og folkene som definerer stedet. Møbleringen skaper varierte og intime oppholdssoner som kan brukes på mange måter, inklusive mer aktive måter. Kvaliteten ved torget er at alt skjer på en relativt liten flate, noe som sikrer høy bruksintensitet og mangfold. Prosessen med utprøving er i seg selv et viktig element ved prosjektet, uavhengig av den endrete fysiske løsningen. Programmeringen av torget er et viktig suksesskriterium. Torget er blitt et lokalt tilpasset urbant rom som tilbyr det man ønsker seg fra et nærsenter.

Torget suksess kan sies å ligge i inkluderingen av et mangfold av mennesker, et byrom der mange ulike grupper trives og opplever å ha en grunn til å oppholde seg. Alle foto: Damian Heinisch / Grindaker

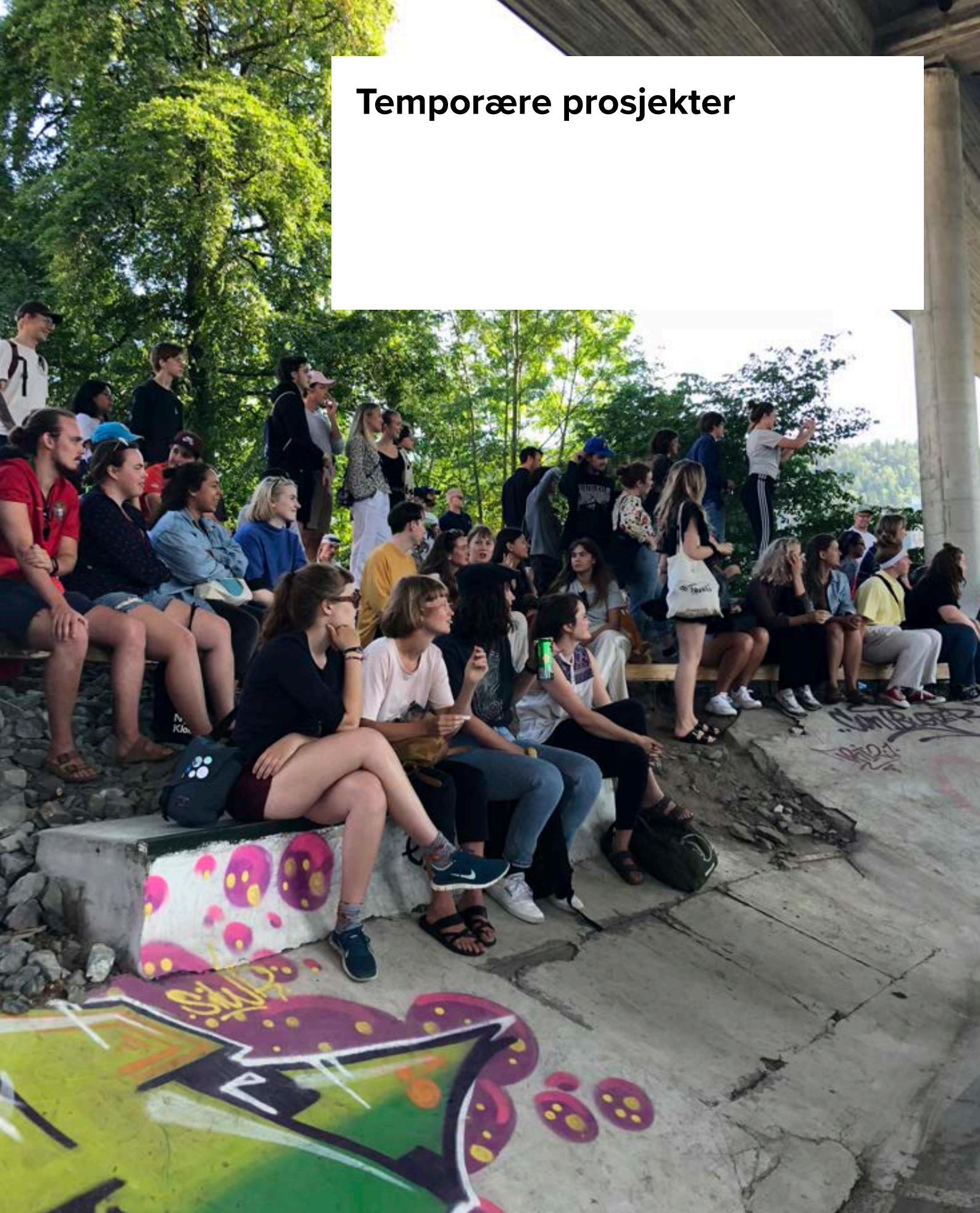
Merverdi

Bilfritt, og dermed et trygt sted for små barn i byen.

Vannbåren varme på hele torget åpner for enklere fremkommelighet på vinterstid og gir mindre behov for vintervedlikehold.

Varme i torggulvet kan også være med på å sikre holdbarheten på materialer og utforming.

Temporære prosjekter

Midlertidige byrom

Etter hvert er det blitt en rekke eksempler på midlertidige tiltak for å tilføre kvaliteter til byrom. Midlertidighet i dette perspektivet kan bety så mangt. Noen ganger er det tidsavgrenset til en tydelig periode, også i så korte perspektiv at det kan oppfattes som mer aktivitet enn noe som er bygget, andre ganger kan det være eksperimentering uten noen klar utløpsdato. Det som skiller det midlertidige fra det permanente er først og fremst den mer eksperimentelle tilnærmingen.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Navn: Klientkurs Bergen Arkitektthøgskole (BAS)

Type: Midlertidige byrom

Plassering: Bergen

Arkitekt: BAS studenter

Byggherre: div.

Program: Sosialt, samfunnsnyttig

Målgruppe: div.

Byggeår: 2013 - 2019

Areal: Varierende

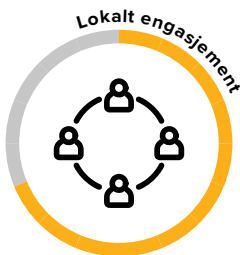
Det midlertidige kan brukes til å utforske muligheter og verdier i et område. Det kan brukes til å generere oppmerksomhet om tema eller områder, nettverksetablering, eller regulær testing av løsninger. I planlegging er ofte tidshorisontene lange. Spesielt på steder med lavt utbyggingspress kan områder ligge brakk lenge før det tiltenkte formålet blir realisert. Da kan midlertidig bruk være med på å gi verdier tilbake til lokalsamfunnet og hindre at uheldig bruk fester seg med påfølgende omdømmeutfordringer. Dette kan være spesielt viktig å på se i etablering av større nye nabolag der utviklingen skjer trinnvis og ikke alt kan etableres samtidig.

Utfordringer:

- Forståelse for betydningen av ikke-permanente tiltak
- Regelverk og rammer som i varierende grad er tilpasset midlertidige installasjoner

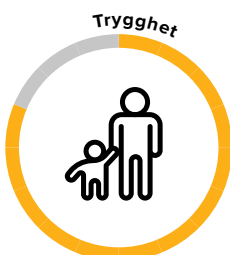
- Lite krav til opparbeiding
- Utgangspunkt i det som finnes
- Fremhever eksisterende og nye kvaliteter

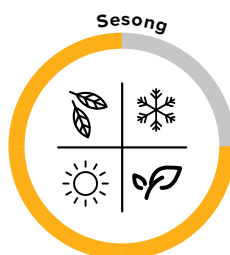
- Metodisk undersøkende utgangspunkt
- Basert på forståelse av lokale behov
- Stor grad av kontakt med beboere

- Tilgjengeliggjøring av "lukkede" områder
- Lite tilpassinger fysisk
- Begrenset varighet

- Positiv sosial kontroll gjennom forhøyet bruksintensitet
- Åpner opp utrygge omgivelser

- Tilpasset ulike årstider, men ofte et hovedfokus på sommersesongen
- Avhengig av eksisterende forhold

Under Puddefjordsbroen på Møhlenpris ble det arrangert en festival for å bidra til å aktivisere området under broen, og å utforske muligheter for en kulturarena. På forrige side: fra prosjektet på Danmarks plass, Solheim. Foto: 3RW.

Prosess

Både prosessen som ledet fram til Tøyen Torg og prosjektperioden til Levende lokaler innehar elementer som kan legges inn under paraplyen temporære byrom. For å illustrere metodikken ytterligere har vi valgt å trekke frem Bergen Arkitektthøyskole (BAS) sine årlige klientkurs, som ofte resulterer i slike midlertidige tiltak. Kurset har som mål å utvikle og bygge et prosjekt på oppdrag av en reell klient og innenfor et fast budsjett. Klienten skal ha en samfunnsnyttig interesse og brukerne er vanligvis en variert gruppe, både i alder og interesse. Hovedfokus er å utvikle en forståelse av området, bruksmuligheter, og klientens og brukerens behov. Kartlegging av mulighetene skjer ofte i form av workshops. Ønsker for området skal oversettes til et romlig konsept og detaljeres. Medvirkning, kommunikasjon og formidling er sentralt i prosjektene.

På Møhlenpris i 2018 var prosjektet eksempelvis å skape liv i et område under Puddefjordsbroen som lenge har vært oversett, ved hjelp av en festival. Metodikken er en form for «urban akupunktur» med håp om å treffe de små knutepunktene som kan løse opp i den større situasjonen.

Takhagen på Landås Menighets Eldresenter er utstyrt med et landskap av blomsterkasser i ulike størrelser som appellerer til utforskning og bevegelse hos de eldre, barn og andre grupper i nærområdet.

Vurdering

Det er selvsagt utfordringer i å kombinere alle de midlertidige ideene med formelle krav og andre begrensninger, men med utgangspunkt i midlertidighet er det gjerne enklere å strekke grensene og å finne løsninger og kompromiss enn tilfellet er med mer permanente tiltak. Naboene og befolkningen på Møhlenpris har gitt uttrykk for at de syntes initiativet er spennende. Folk syntes det var på tide at området ble brukt til noe som dette, og prosjektet fikk frem den lokale dugnadsånden. Også de andre prosjektene har resultert i positive hendelser og langvarige effekter. Eksempelvis takhagene på Landås Menighets Eldresenter, etablert i 2017, som fremdeles er i aktiv bruk og har integrert de eldre beboerne med barn og andre grupper i nærområdet. På Møhlenpris føltes de tomme byrommene utrygge, barn fikk ikke lov til å leke der av foreldrene og voksne holdt seg unna området, spesielt på kveldstid. Å få til noe midlertidig på slike steder viser hva liv kan gjøre med steder, og være med på å åpne dem for ny bruk. De midlertidige prosjektene kan gjøre det lettere å bruke byrommet senere.

Merverdi

Det sies at det meste som skal bygges allerede er bygget. I så måte må arkitektur handle vel så mye om å fremme det som allerede er her og rydde opp i fortidens synder. Disse prosjektene handler om at vi må lære å ta i bruk stedene rundt oss.

Nærmiljøanlegg og boligparken

Mellom de offentlige områdene som er til for hele stedet og de private områdene rundt et boliganlegg, er det et hierarki av uterom med ulik grad av offentlighet. Disse arenaene betjener først og fremst de tilgrensende boligområdene, eller det nære nabolaget, men er også åpne for andre som snubler over dem.

Grad av offentlighet

Grad av offentlighet handler om ulike formelle eller uformelle, konkrete eller følte strukturer. Det handler om hvem som kan sette reglene for hva som er tillatt og kontrollere at folk overholder dem, men det kan like gjerne dreie seg om opplevelse av hvem områdene er til for og hva som er greit å gjøre der. Eksempelvis kan kommunale områder som formelt er tilgjengelige oppleves som private. Likeledes kan private områder med faktiske begrensinger på bruken oppleves som allmenne og tilgjengelige. Likevel, vil det som regel være en overensstemmelse mellom et områdes offisielle status og hvordan det fortolkes og oppleves.

Kommunikasjon av potensial

Private fellesområder oppleves som trygge i og med at beboerne kontrollerer områdene, men like ofte fører dette til at folk blir usikre på bruken og at arealene blir underutnyttet. Åpning mot offentligheten kan skape en mer inkluderende og avslappet stemning som kan gjøre områdene mer attraktive for bruk. Når områder tilrettelegges for offentligheten tvinger det seg ofte frem en større tydelighet i hvordan arealene kommuniserer hva og for hvem de er tiltenkt.

Kort avstand

For områdene som er nær boligen er den terskelen for bruk som knyttes til avstand lav. Man kommer raskt og lett til områdene, man kan ta med seg kaffekoppen, eller i alle fall en termos, og nyte den sammen med naboen, eller bare sitte og se på livet som utspiller seg der. Områdene fungerer gjerne som lekeområder for barn med kort aksjonsradius fra hjemmet, for korte lufteturer med hunden, eller bare for å trekke frisk luft. Hva områdene brukes til vil i stor grad avhenge av instrumentalisering, lokalklima og eksponering. Klassisk opparbeiding er benken, lekeapparater og vegetasjon. Men viktigere enn hva området kan brukes til, er hvor godt det er.

Å være der noe skjer

Skal man få folk ut, er det de som ikke nødvendigvis går ut av seg selv som er den viktigste målgruppen. For disse kan det vel så ofte handle om at stedet er innbydende gjennom å være passe tilgjengelig, at det føles som om man har en grunn til å være der, at det er innbydende, og at det oppleves trygt. Tilrettelegging for aktiviteter tiltrekker de aktive, men vel så viktig er det at det kan tiltrekke seg dem som ønsker å være et sted hvor «noe skjer». At det er noe å se på, at det er andre mennesker der, at man kan føle seg som

en del av noe bare ved å være der. Bare det å komme seg ut og sitte alene på en benk eksponerer en for andre og åpner for mulighet for kontakt – noe man ikke oppnår ved å sitte i sofaen.

Sosial kontroll

Områder som er programmert for ulike bruk, og som oppleves som tilrettelagt for flere grupper, oppleves som mer attraktive enn monofunksjonelle områder. Folk trekkes mot andre folk og variasjon gjør at ingen grupper får territorialisere området. Ulike brukere gir grunnlag for en differensiert bruk som sprer seg over større del av døgnet. Dette bidrar til større grad av sosial kontroll og både opplevd og reell trygghet. I nærmiljøområder knyttet til nabolaget vil det også utvikles større ansvarsfølelse og eierskap som bidrar til at området vedlikeholdes.

Utvidet stue for nærmiljøet

Skansedammen

Skansedammen var opprinnelig et vannmagasin for Brannvesenet til bruk ved bybranner. Området ble bygget om til parkeringsanlegg, og i den forbindelse ble parken rundt opprustet, basert på ideen om parken som en «utvidet stue» for nærmiljøet. Damkronen til Skansedammen ble tilbakeført akkurat slik den lå før, med de samme steinene, men med en redusert dybde på vannet.

Foto: Multiconsult

privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

Navn: Skansedammen
Type: Parkeringsanlegg
Plassering: Bergen,
Arkitekt: Multiconsult Bergen
Byggherre: Bergen kommune
Program: Nabolagspark
Målgruppe: Alle
Ferdigstillt: 2015
Areal: 2300 m²

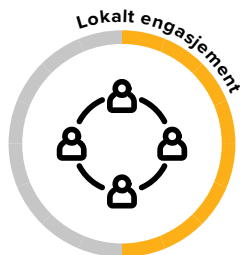
Skansedammen har i tillegg til brannvannsmagasin, tidligere vært badeplass og tilholdssted for karpefisk. Selve dammen egner seg ikke lengre til svømming, men området rundt dammen er oppgradert med hellelagte plasser, natursteinsmurer og sitteplasser. I forkant er det laget et amfi, og i bakkant er det laget trappegang og gangvei. Det er også montert tre kunstinstallasjoner i anlegget. Oppgraderingen har resultert i bedre oppholdsarealer og økt tilgjengelighet. Om vinteren reduseres vanddybden til 10cm, slik at isen lettere skal dannes og det kan legges til rette for bruk av skøyter. Bunnen i dammen har en slipt overflate og kan benyttes til ulike arrangementer etter at vannet er tappet ut.

Utfordringer:

- Arbeid ved verneverdige og dels fredete omgivelser
- Kommunisere behovet for et parkeringsanlegg som «tvinger» beboerne inn i en mer kostbar parkeringsløsning

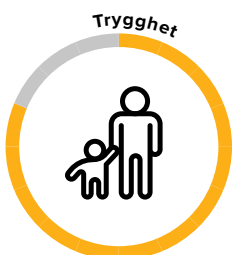
- Reetablert område over parkeringsanlegg
- Overgangssone mellom by og byfjell

- Konfliktfylt utvikling
- Stort engasjement for kvalitetene

- Deler av området er universelt utformet
- Beholdt noen naturelement og stier

- Høy bruksfrekvens og godt lyssatt
- Sikre løsninger for småbarn
- Trafikkskjermet, lite mørke krokar

- Vegetasjon tilpasset årstidene
- Vannivå tilpasset ulik bruk, inkludert vinter

Denne og forrige side: Aktiviteten på Skansedammen er et nærmiljøtiltak som tilrettelegger for ulike aktiviteter gjennom året.

Prosess

Proessen ble startet grunnet i en betydelig økning i biler som var parkert på gateplan i området rundt Skansedammen. Skansedammen ble bygget som et beboerparkeringsanlegg for å fjerne gateparkering fra de trange gatene i området. Anlegget ble åpnet i 2015 etter 1,5 år med anleggsarbeid, og en lang prosess med mange vedtak og hissige debattinnlegg. Utbyggingen av anlegget var omstridt først og fremst fordi Skansedammen var en viktig del av Skansen brannstasjon, og samlet et kulturminne som fortjente varig vern. Utbyggingen av parkeringsanlegg under Skansedammen ble vedtatt første gang i 2003, etter at parkeringsselskapet hadde foreslått det to år tidligere. Så fredet Riksantikvaren dammen. Omkamper fulgte og miljøverndepartementet omgjorde fredningen.

Den opparbeidede dammen egner seg godt til å dyppe beina en varm sommerdag, og er blant de første vannene som fryser til på vinteren for skøytebruk. Foto: Multiconsult

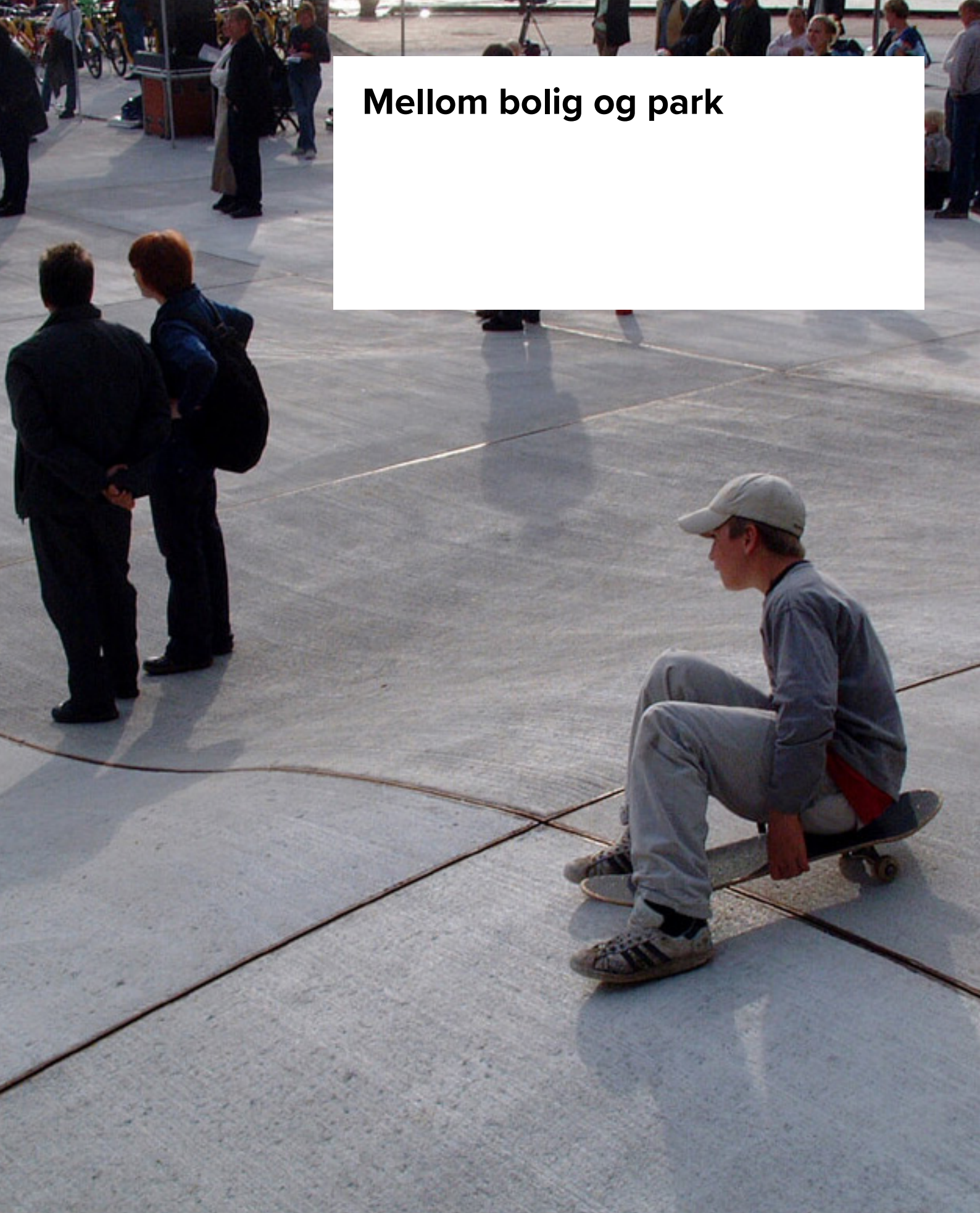
Vurdering

Parken er godt tatt imot av publikum. Badeplass er det ikke lengre, men brannstasjonen står fremdeles ved siden av et vannspeil som i form og materialer er likt som tidligere. Dammen egner seg nå fint til å dyppe beina i en varm sommerdag. Ikke minst er det mange småbarn som benytter sjansen til å prøve ut bassenget så snart fontenene er skrudd på. Parken rundt er brukt til både soling, grilling og hundelufting. Amfiet mot byen er en mye brukt hvile- og utsiktsplass. Dammen er også blant de første som fryser til på vinteren og egner seg derfor til å kunne gå på skøyter. Som ellers i byen er vinter og vær uberegnelig. Isen på Skansedammen er naturis og ferskvare som må nytes med en gang. Isen pleies av frivillige og det har periodevis vært drevet en pop-up «kafé» med vafler og noe å drikke. Anlegget har blitt et godt tilskudd til området, med masse aktivitet og bruk hele året. Parken har blitt et tydelig samlingspunkt for et mangfold av mennesker og aktiviteter. Området fungerer som målpunkt for turer i nærmiljøet, en benk å sitte på, og som lavterskel aktivitetsarena.

Merverdi

Hunden skal være menneskets beste venn. Om ikke annet er den godt selskap som får eieren ut for å gå tur i all slags vær. Men hunder er ofte sære, mange vil gjerne ha gress å gjøre fra seg på. I et svært tettbygget område, med lite grønt, er området rundt Skansedammen et godt sted å lufte den firbente.

Mellom bolig og park

Verftet

Området Georgernes Verft på Nordnes i Bergen er et tidligere verftsområde ut mot Puddefjorden. Boligområdet ligger ved sjøkanten langs en gjennomgående gate. Prosjektet består av ca. 150 leiligheter. Det ligger et sammenhengende garasjeanlegg under bebyggelsen. Leilighetene er av varierende størrelse og tilpasset en variert beboersammensetning. Tomten er en utsprengt flate i en steil fjellskjæring som ligger helt ned mot sjøen.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Det er lagt vekt på at området under ett skal fremstå som offentlig, samtidig som man skiller offentlige og private soner. Innhukk, forhager og balkonger bryter opp fasadene. Anlegget har tilrettelagte oppholdsarealer både for barn og voksne. Mellom husene er det lekeplasser, andre fellesarealer og en populær badeplass. Uteområdene omfatter videre plasser, gatetun, kaipromenade og gangveiforbindelse som gir en bilfri gangvei fra boligene til skole. Tilgjengeligheten fra sjøen og videre opp i boligområdet er etablert ved hjelp av ramper og trapper. Disse elementene gir en gangvei til parken ovenfor. Her har byen fått en ny forbindelse fra parken og ned til kulturaktivitetene ved sjøen.

Navn: Verftet

Type: Boligutvikling

Plassering: Urbant

Landskapsarkitekt: Smedsvig AS

Boligarkitekt: Arkon AS

Byggherre: Bergen og Omland

boligbyggerlag (BOB)

Program: Boligområde, kaifront, offentlige uterom

Målgruppe: Beboere og offentlighet

Byggeår: 2002

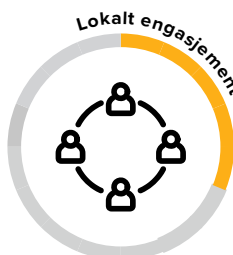
Areal: ute ca. 6,5 daa

Utfordringer:

- Å balansere det private og det offentlige i et område med allmenne interesser spesielt knyttet til den urbane strandlinjen

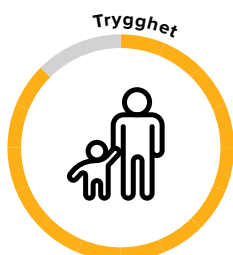
- Etablert på dekke over parkering
- Sterkt bearbeidet terreng
- Tilpasset sjø og parken over

- En del innledende protester
- Ellers nytt område uten særlig mange eksisterende brukere

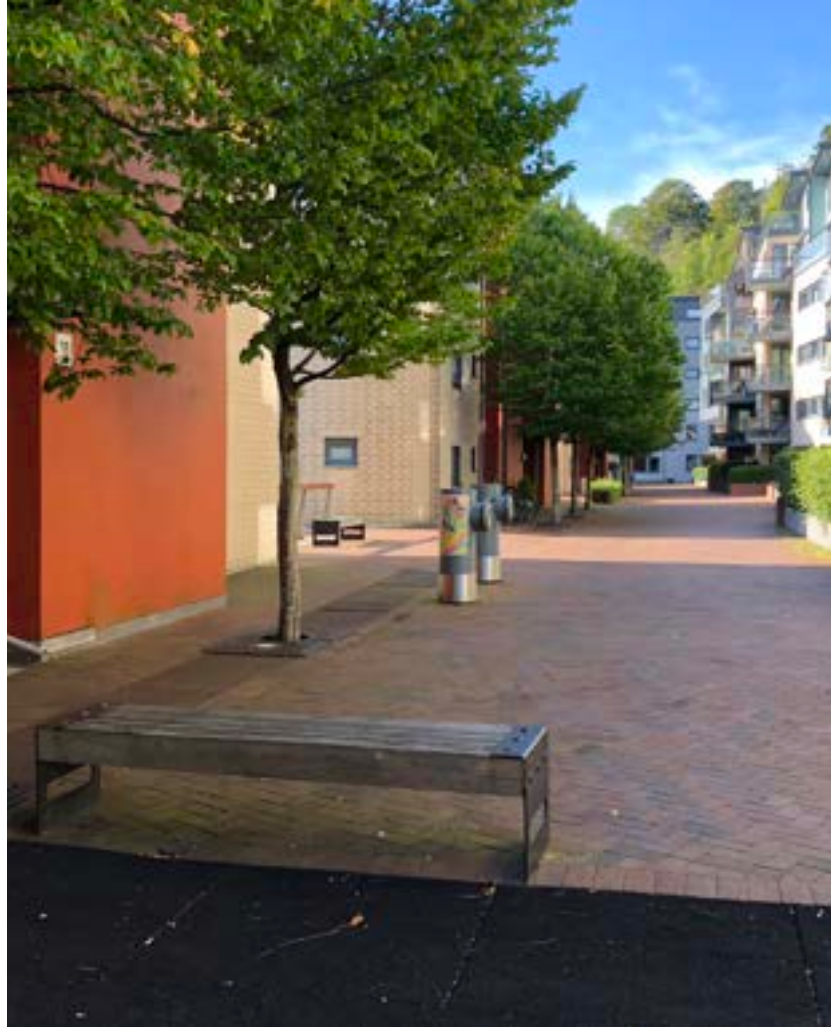
- Stor grad av universell utforming
- Tilpasset ulik bruk/brukere
- Noe bruk av trapper

- Sterk grad av sosial kontroll
- Oversiktlig
- God belysning

- Sjøtilgang øker sommerbruk
- Delvis klimaskjermet
- Solrikt hele året

Utomhusarealene er bilfrie med vegetasjon, og leses som offentlige fotgjengerområder tilrettelagt for alle. Forrige side: badeliv på kaifronten og lek i sykkelstativene. Foto: Smedsvig Landskapsarkitekter/3RW

Prosess

Som borettslagsleiligheter var området tilrettelagt for en blandet befolkning og ble solgt relativt billig, men innledningsvis ble det en kraftig prisstigning og spekulasjonsskjep som truet med å stenge vanlige folk prismessig ute fra området. Dette normaliserte seg noe over tid.

I prosjektets første år var det en del utfordringer knyttet til kobling mellom badeliv og beboeres ønske om fred og ro. Konflikten ble tilspisset med både medieoppslag, involvering av byrådsleder og politiinngripen. Løsningen har kanskje vel så mye dreid seg om forventningsavklaring som konkrete tiltak. Gjennom en modning av prosjektet har det blitt klargjort for alle parter kva man kan forvente av et sentralt boligprosjekt hvor offentlig tilgang og bruk har stått sterkt. Det er ikke utenkelig at dette i seg selv også har ført til en mer differensiert beboergruppe i boligområdet.

Strandlinjen er flittig brukt i sommerhalvåret, noe som fører til en myk overgang mellom det private og offentlige rom, men er en løsning som ikke har vært uten konflikter. Foto: Smedsvig Landskapsarkitekter

Vurdering

Utforming og materialbruk er brukt for å få frem at gate- og byromsarealet er offentlig. Som besøkende er det tydelig at man har lov til å ferdes her, samtidig som nærhet til boligene signaliserer en rolig bruk av arealene. Området får slik en myk overgang mellom det offentlige og de halvprivate sonene. Områdets beliggenhet mellom en tydelig offentlig plass (USF) og kaifront på den ene siden og parken på oversiden bidrar til hvordan området forstås. Uteområdene leses som offentlige fotgjengerområder med enkel utforming og solide materialer. Omtrent halvparten av utomhusarealene ligger på dekke og utgjør et av de tidlige store grøntanleggene på betongdekke. Deler av dekket er tilpasset for å få på plass større trær som forsterker kvalitetene. All parkering er lagt i underetasjen og områdene fremstår som bilfrie og skjermet for trafikkstøy. Inne i kvartalene er det også en viss skjerming mot vær og vind. Prosjektet har klart å tilrettelegge for mangfold blant beboerne og besøkende. Boligområdet har fått en kanskje overraskende stor andel barnefamilier for denne typen boligprosjekter.

Merverdi

Fordi skillene signaliseres på en naturlig måte virker koblingen mellom private, semi-private og offentlige områder styrkende på hverandre. Det offentlige får en ny snarvei mellom sjøområdene og parken over og en ny bade-plass på sommerstid, boligområdet får tilbake mer liv og en tydeligere urban karakter.

Aktivitet og vitalisme

Som vi har sett av de foregående eksemplene er tilbud om aktivitet et element som har to sider: det byr på aktivitet for dem det er tilrettelagt for, og det byr på «liv» og noe å se på for alle andre. Å få aktivitet ut i byrom og fellesarealer eksponerer «de aktive» for hverandre og kan gjøre aktiviteten til en fellesaktivitet, men vel så viktig er det at aktiviteten blir en attraksjon også for tilskuere, og slik også kan spore til økt aktivitet blant dem.

Det må skje noe

Ammerudgymmen

Aktivitet her kan forstås i et bredt perspektiv – noe som skjer. Eksemplene vi trekker frem er ganske forskjellige. For Ammerudgymmen er aktivitet trening, i Levende lokaler er aktivitet at det skjer noe i lokaler på gateplan som byr spaserende på noe å se på og en opplevelse av at det skjer noe. Poenget er like fullt for begge deler at de «aktive» i form av mosjonistene og de som driver lokalene, er i mindretall, den største gruppen som nyter godt av tiltaket er den jevne borger som passerer stedene til og fra sine daglige gjøremål, eller som legger turen bortom aktivitetene fordi det rett og slett oppleves som attraktivt å ferdes i området.

Eksposering og sosial kontroll

Eksposering for aktivitet øker også sjansen for selv å bli aktiv. Å se at det finnes muligheter for bruk, øker også sannsynligheten for bruk. Likevel, her er det ikke aktiviteten i seg selv som er hovedpoenget, men at aktivitetene også er attraktive for tilskueren. At det skjer noe som er verd å gå litt ekstra for å få med seg. At det skjer noe i et område betyr også som oftest at området oppleves som tryggere å bevege seg i. Aktivitet kan dermed brukes for å sikre sosial kontroll i områder som ellers kunne vært opplevd som øde, mørke og utrivelige.

Lys, liv og røre

Levende lokaler handler om sentrum – både på mindre og større steder. Det handler om å gjøre det mer trivelig å bevege seg i sentrum, og kan slik trekke folk ut av bilen og ut på fortauene. Ammerudgymmen er brukt for å tilføre aktivitet i et område hvor det ferdes mye folk knyttet til kollektivholdeplassen, men som fort kunne blitt et transittområde med øde og uklare kantsoner. I begge prosjektene er belysning viktig – lys i vinduene eller utelys. Spesielt i den mørke årstiden er lys og aktivitet forbundet med hverandre, og virker gjensidig forsterkende på attraktivitet og trygghet.

Betydningen av sekundære virkninger

Det finnes en rekke tilsvarende eksempler på å skape liv i sentrum og førsteetasjene, samt ulike former for tuftparker og andre aktivitetsparker. Det vi spesielt ønsker å trekke frem ved slike tiltak er den sekundære virkningen de har, ikke først og fremst for brukerne, men for «tilskuerne», alle de som eksponeres for prosjektene og som opplever prosjektene som en viktig brikke i det å skape attraktive områder med liv og røre å ferdes i.

Vitalisering av byrommet

Fra sentrumsdød til sentrumsglød

LEVENDE LOKALER
DYRK TROMSØ

Levende lokaler

Levende lokaler er et prosjekt opprettet for fylle tomme lokaler i norske kommuner, for å bekjempe og forebygge sentrumsdød. Prosjektet ble initiert av DOGA, i samarbeid med de tre pilotkommunene Arendal, Lærdal og Tromsø kommune, en faglig referansegruppe, følgeforskere fra NIBR og et nettverk av kommuner og aktører som jobber med sentrumsutvikling.

privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

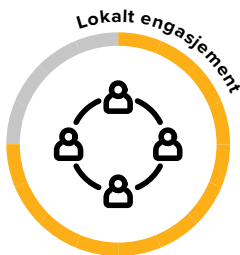
Navn: Levende lokaler
Type: Prosjekt sentrumsvitalisering
Plassering: Arendal, Lærdal og Tromsø kommune
Arkitekt: DOGA og Eriksen og Skajaa Arkitekter
Program: Aktivitet i førsteetasjer i sentrum
Målgruppe: Alle
Prosjektår: 2016 - 2018

Lærdal, Arendal og Tromsø er tre svært forskjellige kommuner som alle sliter med det samme som mange av landets øvrige kommuner: tomme lokaler i sentrale områder. Tomme lokaler har sammensatte årsaker, i noen grad kan det skyldes større enheter med andre arealbehov, effektivisering og digitalisering. Tomme lokaler tømmer også gatene. Det som en gang var folksomme gater og torg, ligger øde igjen. Sammen med forskere og fagfolk har de tre kommunene funnet forslag til å fylle lokalene med aktiviteter som genererer liv i sentrum. I utgangspunktet var det god kunnskap om hva som tradisjonelt skaper et godt sentrum, men ikke så mye hva som gjelder for det framtidige bysentrumet og hvordan man kan tilrettelegge bedre for at de tomme lokalene kan bli tatt i bruk av ulike grupper som trenger dem.

- Utfordringer:
- Storskala systemendringer i handels- og næringsstruktur
 - Konkurranse med nettbasert handel, automatisert kundebehandling og hjemme underholdning

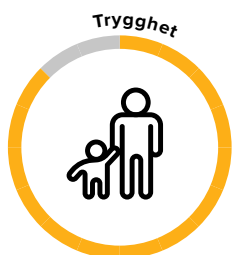
- Lite endring av fysiske omgivelser
- Ny bruk uten store tilpassinger
- Urbant miljø

- Stort fokus på å engasjere lokalt
- Lokale nettverk
- Initiert sentralt

- Bare mindre tilpassing av omgivelser
- Liv og lys gjør områder innbydende
- Økt mangfold

- Økt bruk gir sosial kontroll
- Økt opplevd trygghet
- Lyse vinduer gir tryggere gater

- Aktivitet hele året
- Spesielt positivt med aktivitet og lys i vinduer gjennom vinteren

Illustrasjoner fra prosjektet. Forrige side: foto før-situasjon og illustrasjon fra tiltaksbrosjyre. Denne side: lokaler med liv.

Prosess

Prosjektet Levende lokaler har skilt seg fra andre tiltak i måten de har angrepet problemstillingen på. På oppdrag fra DOGA har Eriksen og Skajaa arkitekter utarbeidet en rapport som samler gode tiltak for aktivisering av tomme lokaler i Norge og Europa. Denne rapporten ble lagt til grunn da Arendal, Lærdal og Tromsø eksperimenterte med forskjellige tiltak for å få liv i sine lokaler. Kommunene ble fulgt tett opp av DOGAs fagfolk og en referansegruppe med relevante aktører. Det hele ble fulgt opp med følgeforskning i regi av By- og regionforskningsinstituttet (NIBR) som har konkludert i en egen rapport.

Design tenkning ble benyttet som del av metodikken for å sikre at brukerne stod i sentrum, og at det var rom for å prøve og feile. Det ble lagt opp til at den eksperimenterende fasen skulle kunne vare lenge, også i form av at lokalene skulle kunne få midlertidig og varierende bruk som del av eksperimenteringen. Det var en målsetting om at tiltakene skulle være veldokumenterte og ha effekt på kort og lang sikt.

Vurdering

Prosjektet har vært en kombinasjon av stedsutvikling og design, og handlet også i stor grad om å opprette nye nettverk. I løpet av den toårige initieringsfasen ble prosjektets mål oppnådd i form av at de tomme lokalene ble fylt. Samtidig har prosjektet også fungert som en impuls til by- og stedsutvikling generelt, og gitt nye arbeidsformer i kommunen. Aktive lokaler gir mer liv på gatene, mer å se på og en generell følelse av at det skjer noe som er verd å få med seg. Liv gjør det attraktivt å gå i sentrum. Det gir en egenverdi knyttet til opplevelser, og det gir en sekundærverdi i at gåturen oppleves som kortere, eller at folk velger å ta en omvei for heller å gå i de aktive gatene. Levende lokaler er med på å gi folk en grunn til å gå ut. Prosjektet ble fulgt opp med utstillingen "Levende lokaler! Fra sentrumsdød til sentrumsglød", som ble presentert en rekke steder med mål om å spre både inspirasjon og verktøy til sentrumsutvikling.

Merverdi

Kunnskapen og resultatene fra prosjektet er samlet i en forskningsrapport utarbeidet av NIBR. DOGA har i samarbeid med kuratorene fra

Eriksen Skajaa arkitekter bearbeidet innholdet i forskningsrapporten for å formidle det på en lettfattelig måte gjennom utstilling og tilhørende veileder med praktiske råd og tips.

Aktive overgangssoner

Ammerudgymmen

Ammerudgymmen ligger mellom Alnaelva og Grorud t-banestasjon, som et utendørs treningsanlegg bygget på en restetomt. Prosjektet er blitt til som et konkret resultat av brukermedvirkningsprosessen knyttet til områdeløftet på Ammerud. Prosjektet har forankret en arena for lek, aktivitet og kreativitet hvor uformelle møter kan finne sted i overgangssonene mellom t-banen og øvrig ferdsel.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Anleggets sentrale lokalisering gir høy bruksfrekvens knyttet til både hverdagsreiser, trening og rekreasjon. Ammerudgymmen knytter seg til Ammerudtunellen og bidrar til et sammenhengende forløp og en forlengelse av Grorudparken. Koblingen mellom de ulike overgangssonene skaper ringvirkninger og bidrar til å aktivisere sonene ytterligere. Fra å være et sted som oppleves som utrivelig og utrygt, er området i dag flittig brukt. Ammerudgymmen har blitt en attraksjon langs gangveien, og fungerer som en nærmest naturlig utvidelse av ungdomsklubben. Stedet fungerer som et sted å «henge», trene, eller å sitte og se på livet og aktivitetene. Anleggets flerfunksjonelle utforming er en forutsetning for etableringen av en uformell sosial og fysisk aktivitetsarena. Gymmen består av et 85 meter langt dekke med ulike treningsapparater, infotårn, huske, og en scene med tilknyttet amfi i en sørvendt gressbakke. Dekket består av bølger, som innbyr til sykling og lek på sklisikre overflater. Dekkets ytterkant utgjør en benk som vender seg mot t-banen og knytter

Navn: Ammerudgymmen

Type: Bydelsløft

Plassering: Ammerud, Oslo

Arkitekt: Lala Tøyen, Eriksen Skajaa

Arkitekter

Byggherre: Oslo kommune, bydel Grorud

Program: Aktivitetspark, gangveg, park

Målgruppe: Aktive og tilskuere

Ferdigstillt: 2015

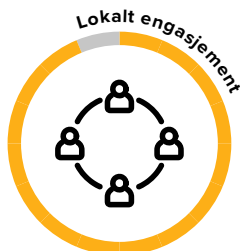
Areal: ca. 3000 kvm

Utfordringer:

- Opphopning av sosiale utfordringer i området
- Integrere trening med arealer for alle og gjøre aktiviteten til en attraksjon i seg selv

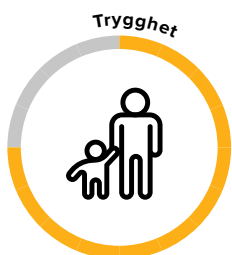
- Opparbeiding som spiller på lag med eksisterende terreng
- Gode overgangssoner

- Lokalt initiativ
- Stor grad av involvering gjennom prosessen

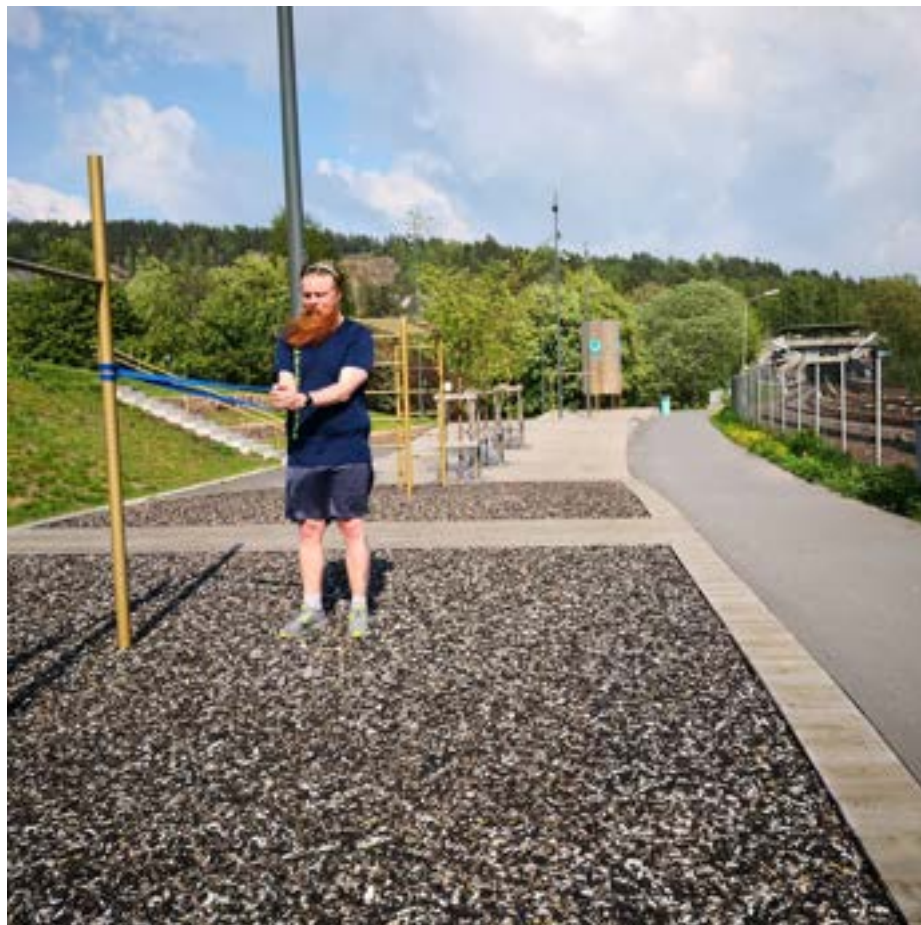
- Området er godt tilgjengeliggjort
- Tilpasset lyssetting
- Primært tilrettelagt for aktive

- Lagt ved kollektivknutepunkt
- Høy bruksfrekvens og eksponert område

- Tilgjengelig hele året
- Trolig mest egnet i tørt vær

Denne og forrige side: Flerbruksfunksjonen legger til rette for en kobling mellom flere aktiviteter og danner en arena for sosiale møter.

seg til de andre aktivitetene i Grorudparken. Materialene er tilpasset stedet. Det sylinderformete informasjonstårnet i tre er plassert i avslutningen av anlegget. Dette har en lysbryter som gir brukerne sterkere lys, dersom de skulle ha behov for dette på kveldstid.

Prosess

Prosjektet var et forslag fra lokal ungdom som del av Groruddals-satsingen i 2012. Gjennom prosessen har det vært en sterk brukarmedvirkning og involvering av lokale krefter som har sikret prosjektets forankring, samt bidratt til en styrket stedsidentitet på Ammerud. Det ble tidlig i prosessen avdekket et stort behov og ønske om uformelle møteplasser særlig knyttet til fysisk aktivitet og trening. At løsningene bygger på lokale innspill er en forutsetning for både eierskap og at anlegget får et så presist nedslag i området. Det er lagt vekt på at flerbruksfunksjonen som knytter forskjellige aktiviteter sammen danner grunnlag for sosialt samvær.

Ammerudgymmen er et sosialt og funksjonelt fellesrom som knytter overgangssonene sammen på en trygg og attraktiv måte. Foto: Arne B. Langleite

Vurdering

Gymmen er i bruk hele dagen. Barnehager bruker den på dagtid og ungdom og voksne på ettermiddag og kveld. Med en begrenset økonomisk ramme har anlegget likevel oppnådd høy grad av arkitektoniske kvaliteter. Prosjektet bidrar til å aktivisere overgangssonene og knytte mennesker tettere på aktivitetsområdet, enten for å være i fysisk aktivitet, eller bare for å være der det skjer noe. Anleggets flerfunksjonalitet skaper et attraktivt, aktivt uterom hvor man får en liten påminnelse om å være i fysisk aktivitet, eller oppfordring til utprøving. Aktivitet gjennom store deler av dagen, ulike brukere og høy frekvens på ferdsel forbi og gjennom området, bidrar til at det oppleves trygt og attraktivt. Denne typen treningsarenaer har vist seg spesielt attraktive for de med dårligere økonomi, samt de som ikke ønsker å skifte/dusje i fellesanlegg.

Merverdi

Prosjektet gjør god bruk av en marginal tomt. Løsningene er robuste og utført på en bærekraftig, inkluderende måte. Tilrettelegging for et sosialt og funksjonelt fellesrom knyttet til overgangssonene mellom ulike transportformer får frem synergier som gjør området mer attraktivt og tryggere.

Kunst for å utforske det sosiale

Det er en flytende overgang mellom kunst og andre grep i uteområdene. Kunsttilnærmingen bidrar med en utforsking av, og en kommentar til, de samfunnsmessige omgivelsene. Prosjektene kan stimulere til sosialt liv utendørs ved å være en attraktor – en opplevelse som trekker folk ut og gir et møte- og samlingspunkt som kan fungere kontaktskapende.

Sosial friksjon

Kunst som tiltak kan skape sosial friksjon i betydningen av noe å tenke på, å reflektere over og å snakke om. En installasjon skaper ofte et rom rundt seg som gir en anledning til å stoppe opp og utveksle noen ord, starte en liten samtale. For dem som trenger det skal det ikke mye sosial kontakt til for å løfte en dag og gjøre den meningsfull.

Felles opplevelser

I samfunnet er punkter for å stanse opp og anledninger til å møte mennesker ansikt-til-ansikt i ferd med å reduseres. Selvbetjening og løsninger over internett brer om seg og reduserer de daglige arenaene for kontakt. Kunst i de bygningsnære uteområdene kan brukes for å finne tilbake til noe av dette. Slik sett kan kunstprosjekter være en utforsking av muligheter. Hva kunne vært, hva er potensialet, hva er verdiene vi har å spille på? Kunst kan brukes for å få frem sammenhenger og aksentuere kvaliteter som ligger der, eller tilføre kvaliteter som mangler.

Forsterke det eksisterende

Prosjektene som presenteres her har det til felles at de er åpne og foranderlige i sin karakter. De representerer opplevelser man ikke er «ferdig med» etter en gang eller to eller tre. Virkningen skyldes kanskje først og fremst at prosjektene har et så tydelig lokalt fundament, og bygger på eksisterende verdier som forsterker – men kanskje også kritisk kommenterer – de lokale forutsetningene. Prosjektene er en måte å snakke om ønsker, lengsler og utfordringer på.

Sollysets kvalitet

Solspeilet

Rjukan ligger i en øst/vest-vendt dal. Gaustatoppen og de bratte fjellssidene sør for byen gjør Rjukan solløst fra oktober til mars. Ønsket om å få solen ned til sentrum vinterstid har lange tradisjoner. Hvert år feires solas tilbakekomst med stor solfest på Rjukan Torg. Historien viser styrken i ønsket om, og betydningen av, sollys gjennom vinteren.

privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

Navn: Solspeilet
Type: kunstprosjekt
Plassering: Rjukan, Telemark
Byggherre: Tinn kommune
Program: Belysning, herlighetsverdi
Målgruppe: Alle
Ferdigstillt: 2013

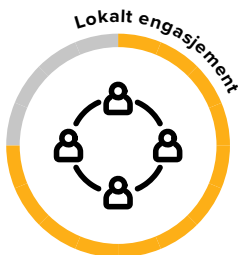
Allerede i 1903 ble ideen om solspeilet lansert. Da Sam Eyde, grunnleggeren av Norsk Hydro, lanserte ideen om solspeil på nytt, var det grunnet i et ønske om å gi arbeiderne mulighet for sollys også på vinterstid. Solspeilet slik det nå er etablert består av tre datastyrte speil som følger solens gang over horisonten og reflekterer solstrålene. Speilene bringer mesteparten av sollyset ned til torget på Rjukan. Prosjektet har gitt byen over fem hundre ekstra soltimer i året, og torget har kunnet fungere som et lyst møtested også i det som er tunge, mørke vintermåneder.

Utfordringer:

- Teknisk krevende prosjekt med inngrep i naturområde
- Vurderinger knyttet til kommuneøkonomi

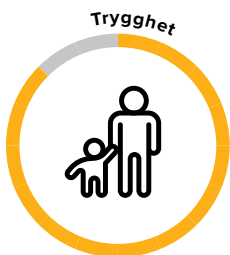
- Relativt liten grad av opparbeiding
- Forsterker naturlige verdier

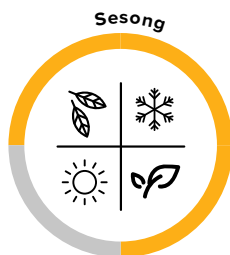
- Lokalt initiativ, historisk forankret
- Polarisert diskusjon om realisering

- God tilgang til torget for alle
- Tilgang til selve spillene er bratt

- Sentralt plassert og eksponert
- Ikke trafikert

- Spesielt tilpasset vinterhalvåret
- Mindre effekt sommerstid

Denne og forrige side: Den spektrale sammensetningen av dagslys har en positiv innvirkning på mennesket både ut fra fysiologiske og opplevelsesmessige

Prosess

At de første ideene om solspeil kom tidlig på 1900-tallet, vitner sammen med de ulike forsøkene opp igjennom 1900-tallet om et sterkt ønske om sollys. Da tanken ble tatt opp igjen på 2000-tallet ble forslaget likevel møtt med skepsis fra befolkningen på Rjukan. Prosjektet har vært kontroversielt i lokalsamfunnet, spesielt knyttet til bruk av offentlige midler. Lokale ildsjeler skaffet likevel kunstneren midler til å sette ideen ut i livet. I 2010 hadde prosjektet et solid nok økonomisk grunnlag til at man kunne gå i gang, og i oktober 2013 – nøyaktig 110 år etter at ideen først ble unnfanget – ble Solspeilet avduket. Speilet (heliostatene) er installert på fjellkanten rett nord for Rjukan Torg, 450 meter over byen. De 3 heliostatene består av datastyrte speil som følger solens gang over horisonten og reflekterer solstrålene ned på Rjukan Torg.

Sollyset som sosialt grunnstoff for uformelle møter og aktiviteter.

Vurdering

Sollyset blir samlet i et område på torget med en elipseform på ca. 600 m². Solstyrken på torget har 80-100% effekt i forhold til det lyset som blir fanget av speilene. Solspeileffekten er selvsagt størst på vinterstid, men også på sommeren vil speilene skinne ekstra på torget. Folk i Rjukan har lært seg å leve med at sola er borte fra oktober til mars. Selv om bebyggelsen på Rjukan ligger i skyggen, er det – når anledningen byr seg – kort vei opp til sol på fjellet. Solen er nær, men du kan ikke uten videre nå den, og det at sollyset ble ført ned har generert mye liv og aktivitet på torget. Solspeilet er omdømmebyggende og noe å være stolt av for innbyggerne, og folk utenfra kommer til Rjukan for å oppleve effekten av speilet. Solspeilet er med på å styrke byens identitet.

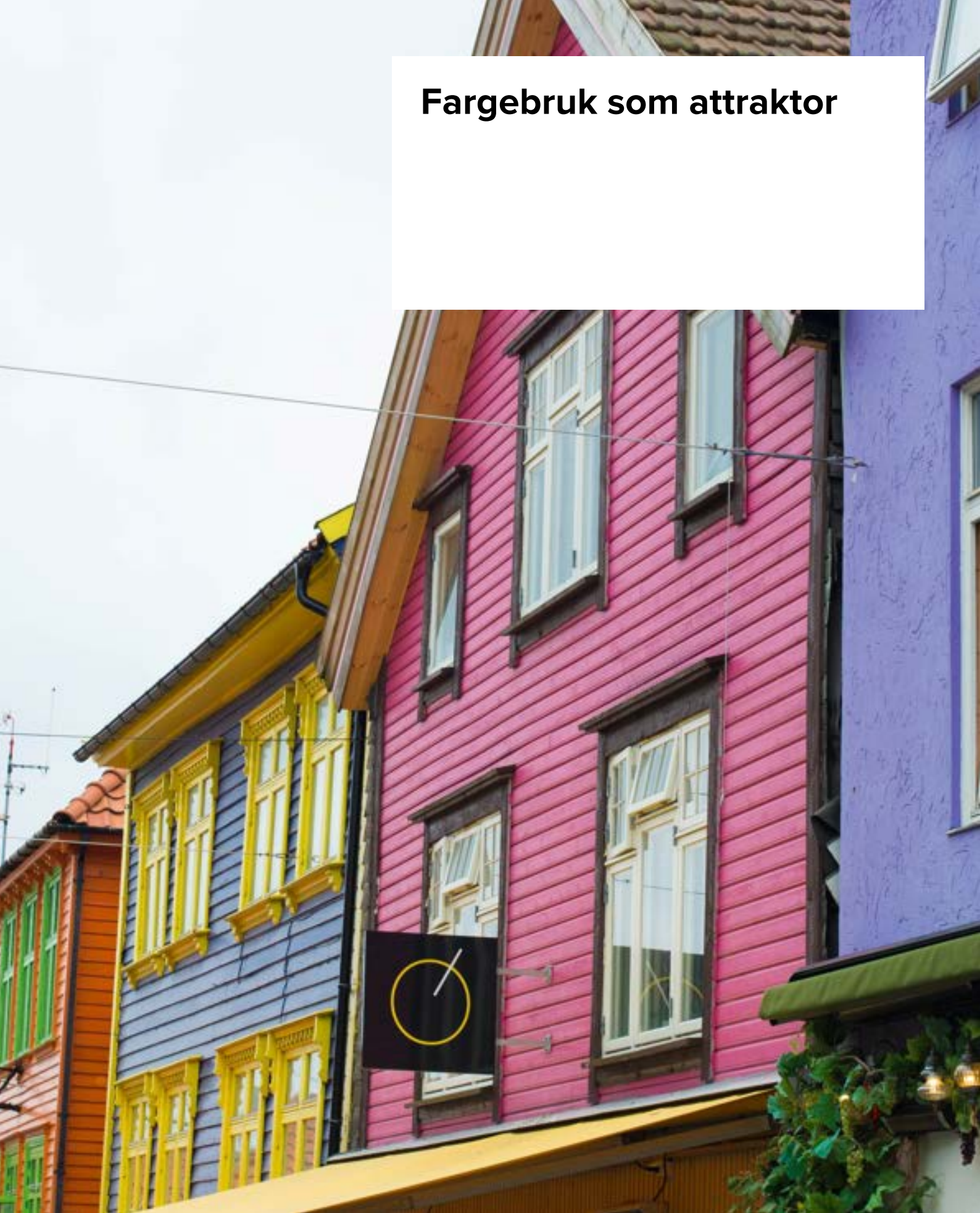
Effektene av sol og sollys rent helsemessig er godt dokumentert. Solen er i tillegg viktig som en attraktor for å få folk ut. Det solbelyste torget danner både en møteplass, et målpunkt for turer ut, og et sted å nyte solen for dem som ikke har tid eller krefter til å komme seg opp på fjellet.

Merverdi

Solspeilet er også blitt en destinasjon for fotturer. Oppe på fjellet er det en fantastisk utsikt mot Gaustatoppen og ikke minst ned på Rjukan Torg.

Solspeilet har en bærekraftig energiforsyning fra sol og vind.

Fargebruk som attraktor

Fargegaten

Fargegata, eller Øvre Holmegate i Holmen bydel, Stavanger, begynte som et privat initiativ fra en ildsjel i det som var en relativt kjøp gate i Stavanger. Forutsetningen var at gaten ble gjort bilfri. Deretter ble det tilført stoler og bord, farger, planter og myke elementer.

privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

Bebyggelsen i Fargegata ble gjenreist etter bybrannen i 1860. Bygningene er vernede og gir byen særpreg, men bærer preg av en rådende akromatisk – fargeløs – situasjon. Sett bort fra den utradisjonelle fargebruken er det strenge krav rundt endringer som avviker fra den opprinnelige byggestilen. Også det bilfrie brosteinsdekket er med på å gi kvalitet til området. Fargebruken var likevel instrumentelt for at folk ”oppdaget” stedet og tok gaten i bruk igjen.

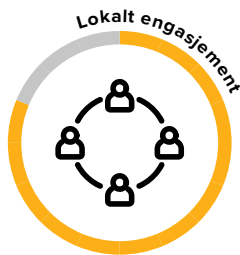
Til tross for at lite tyder på at mennesker trives i grå, svarte og hvite miljøer, er mye av det som bygges nå akromatisk. Vi sanser mindre og beveger oss raskere gjennom denne typen fargeløse områder. Miljøpsykologiske studier peker på at akromatiske miljøer gjør oss mindre sosiale. Økt fargebruk kan derfor være med på å få oss til å tilbringe mer tid i området og gjøre oss mer sosiale. Bruk av naturlige farger er også kjent for å dempe stress og gi lavere puls hos oss mennesker.

Navn: Fargegata
Type: Innbyggerinitiativ
Plassering: Stavanger
Kunstner: Craig Flannagan
Byggherre: Bygårdeiere
Program: Gateløp, urbane byrom
Målgruppe: Handlende, alle
Byggeår: 2005 og videre
Areal: Ca. 100 meter

Utfordringer:
- Historisk bygningsmiljø med vern
- Krevende møte mellom ildsjeler og byråkrati

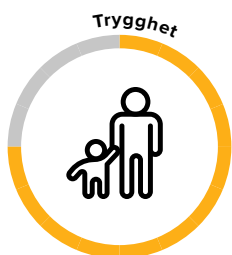
- Etablert bymiljø
- Tilført enkel opparbeiding

- Lokalt initiativ og opparbeiding
- Noe konflikt om aktivitet/støy

- Åpent og enkelt tilgjengelig
- Noe kommersielt

- Bilfritt
- Høy bruksfrekvens

- Tilrettelagt for aktivitet hele året
- utfordringer med takoverbygg på uteservering

Denne og forrige side: Øvre Holmegate, fargegata, er blitt en attraksjon i Stavanger. Siden gata ble malt har folk strømmet til og nye butikker og kafeer har kommet til i løpet av årenes gang. Foto: Inger-Johanne Rodvelt

Prosess

Prosjektet startet 2000 med det som da ble beskrevet som en tom og trist gate. Å male alle husene i sterke farger var en idé for å trekke folk og aktivitet til området. Etter en lang prosess for å få tillatelser ble gaten malt i 2005, med utgangspunkt i en kunstnerisk utarbeidet fargeplan. Gaten ble stengt for biltrafikk samme året. Prosessen har ikke vært smertefri; ildsjelers møte med byråkratiet er sjelden det. Her kan det handle om å tilrettelegge for initiativ, slik også prosjektet Levende lokaler peker på. Eksempel på utfordringer er når de som driver handel i gaten opplever at publikum og kunder ønsker å sitte ute. For å fasilitere dette er det ønske om å erstatte eksisterende markiser med en pergola. Her møter de utfordringer med vernebestemmelsene i sentrum og gjeldende praksis. I tillegg har det vært utfordringer med naboer og naboklager knyttet til for mye aktivitet i gaten, nærmere bestemt støy utover kvelden. Dette vil ofte være en konfliktlinje når områder blir populære og betjener større områder enn det nære nabolaget. Noe av det samme så vi i eksempelet fra Verftet, med konflikt mellom badende som støyet utover kvelden og beboere som ønsket stillhet og ro.

Førsteetasjene er fylt med nisjebutikker, kafeer og kunstsalg som brer seg utover gaten. Foto: Inger-Johanne Rodvelt

Vurdering

Det er åpenbart blitt mye aktivitet og mange besøkende i gaten. Om målet var mer liv i gaten, så er prosjektet vellykket. Gaten er blitt et sted man ikke bare går gjennom, men en gate man bruker tid på å oppleve. Gata har fått travle utesteder, kafeer og småbutikker som gir levende førsteetasjer. Gaten tilbyr dermed møtesteder for folk, den er blitt en attraksjon som trekker folk ut og til området, og den gir opplevelser og en følelse av vitalitet. Det var tre mål for prosjektet: å gjøre området mer levende, å få kultur inn i gata, og å få Fargegata til å bli en turistattraksjon. Med tanke på at festivaler og lignende også legger deler av programmene sine til gaten, må målsettingene sies å være oppfylt.

Begrensete midler og privat initiativ har klart å endre stedet til en positiv byopplevelse, full av folk og attraksjoner. Det er likevel et spørsmål om gaten har truffet riktig på balansen i grad av attraktivitet og kommersielt innhold. Det er tatt lite hensyn til det historiske perspektivet når det kommer til fargeplanen, man kunne valgt en mellomting mellom det sterkt kolorerte og det akromatiske. Vi velger likevel fokusere på at de identitetsskapende verdiene, kraften til å få folk ut og de positive virkningene av fargebruken, er virkningsfulle for å få folk ut i byen.

Merverdi

Byutvikling kan generere effekter utover eget prosjekt. Smitteeffekten av slike tiltak kan være stor. Det å få vist hvordan gode initiativ kan få liv i områder som nærmest var erklært døde, sprer seg gjerne i et nærområde der en kan trekke veksler på den økte tilstrømningen av folk. Farge er også et sterkt virkemiddel og en viktig del av vår verden. Farge er ikke en sekundær kvalitet, men direkte knyttet til hvordan vi opplever, bruker og danner våre relasjoner til byen, stedet og gata.

Institusjon og samfunn

Samfunn er bygget opp rundt institusjoner; fra enkle småskalainstitusjoner, integrert i den sosiale veven, til sterkt formaliserte institusjoner tydelig skilt fra det ordinære livet. Familien eller husholdet er den enkleste og mest fundamentale samfunnsinstitusjonen. Av de mer formaliserte institusjonene er kanskje fengselet tydeligst. I fengselet styres hele livet innenfor rammene av en institusjon som er manifestert fysisk med klare grenser mot resten av samfunnet. Noen institusjoner må være separert fra samfunnet, men ofte ser vi at institusjoner i unødvendig grad har bygget barrierer. For den enkelte organisasjon kan det være praktisk å opprettholde skillet, men for samfunnet som helhet kan det være store gevinster i å bygge ned barrierene.

Grenser og tabu

Barrierene kan være fysiske så vel som mentale, og ofte i kombinasjon. Det handler om hvordan noe signaliseres og oppfattes som offentlige rom, og det handler om hva som oppleves som sosiale tabu. Grensene mellom institusjon og offentlighet er kulturelt betinget og endrer seg over tid. Ett sted hvor vi ser en markant forskyvning av skillet mellom institusjon og samfunn er knyttet til institusjoner for demente. Demenslandsbyene er en typologi som er på full fart inn. Her er målet å tilføre institusjonsområdene offentlige program som på den ene side bygger ned barrieren mellom institusjonen og samfunnet, og på den annen side gir de demente en større opplevelse av deltakelse i samfunnet. Demenslandsbyen er et resultat av at demens får en større utbredelse som folkesykdom, men det handler også om tabuer som brytes.

Integrasjon med byen

En rekke andre eksempler finnes der institusjoner åpner seg mot omgivelsene og nye arenaer for sosialt liv oppstår i grensesnittet mellom samfunn og institusjon. Ved St. Olavs hospital i Trondheim er det gjort tydelige grep med tilrettelegging av bygulvet inn mot sykehuset for at området skal ha tilknytning til bystrukturen. Ved Kronstad distriktpsykriatriske senter er institusjonen gitt offentlige program og har fått en lokalisering eksponert mot bybaneholdeplass som bidrar til å integrere den i byen. Utformingen her gir nye rom til byen samtidig som den bryter ned barrierene mot institusjonen ved å la denne fremtre som et naturlig urbant element. Også operaen i Bjørvika kan tolkes inn i dette perspektivet. Her konstituerer bygningskroppen et nytt og aktiviserende bygulv, helt uavhengig av operaen som institusjon – et grep som kan være med på å bryte ned de stereotypiske distinksjonene mellom finkultur og folkeliv.

Åpne for kontakt og redusere stigma

I eksemplene er fokuset lagt på elementene som bygger ned tersklene mellom institusjon og samfunn. For helseinstitusjonene handler det om å integrere institusjonen i gatebildet, for slik å senke tersklene og bygge ned barrierer så vel som tabuer. Som typologi har dette overføringsverdi til både helseinstitusjoner og andre institusjoner hvor integrasjon er vanskelig. Det kan handle om tidlig demens, integrasjon av eldre eller innvandrere. Ved å åpne institusjonene får man nye byrom, det senker tersklene for bruk av institusjonen for både pasienter og pårørende, og det er med på å synliggjøre grupper som har lett for å bli isolerte og dels stigmatiserte.

Institusjonen som nabolagsressurs

Skoleplassen er en åpenbar ressurs for lokalsamfunnet, som det er mulig å gjøre mer tilgjengelig. Den må kommunisere sin åpenhet og sitt potensiale som lekeplass, aktivitetsområde og møteplass. Potensialet stopper for så vidt heller ikke ved skoleplassen. Skoler lånes ofte ut til ettermiddags- og kveldsarrangementer. Både som møterom, kurslokaler, treningslokaler og lokaler for å feire bursdager eller høytider, har bygningsmassen på skolen et stort potensiale for flerbruk. Med en slik bruk vil skolene kunne få en funksjon på linje med et grendahus, en utvidet arena som åpner for at folk møtes og utvikler de relasjoner som på sikt er det som holder samfunnet sammen. Men det starter med det enkleste – med enkle grep å legge skoleplassen til rette som et aktivt samlingssted utenfor den ordinære brukstiden.

A photograph of a rooftop garden. In the foreground, a winding path made of light-colored gravel leads through various plants, including tall grasses and low-lying green and white flowers. To the left, there are several bright green plastic chairs. In the background, a cityscape with buildings and mountains is visible under a clear blue sky.

Terskelsenkende tilbud for utsatte grupper

Helsebygg med bevisst bruk av arkitektur

Helsebygg

For dette eksempelet har vi fokusert på helseinstitusjonen som typologi og ikke på et spesifikt prosjekt. Helseinstitusjoner kan være så mangt, fra frisklivssentraler til de store sykehusene. Innen denne typologien kan en også tenke seg legekontolet, støttesentre for pasienter og pårørende, og spesifikke institusjoner rette mot eksempelvis psykiatri eller demens. Variasjonen er stor, men de deler en felles utfordring knyttet til grensesnittet mellom institusjonen og samfunnet – både utformingsmessig og sosialt.

Foto: Paal Hoff

privat	delvis offentlig	offentlig	
morgen	ettermiddag	kveld	
barn	unge	voksne	eldre

Vi har trukket frem et knippe eksempler som på ulike måter vever institusjonen sammen med samfunnet. Skalaen er stor, men prinsippene er skalerbare.

Kronstad distriktpsykiatriske senter i bergen er et lokalsykehus innen psykisk helsevern for voksne med fokus på deltagelse, selvstendighet og mestring. Prosjektet har lokalisert en ofte tabubelagt institusjon sentralt ved trafikknutepunktet på Danmarks plass. Institusjonen har inkludert offentlige program som apotek i bygningen og lokaliseringen rett på bybaneholdeplassen - der en utkraget førsteetasje danner et ekstra klimaskjermet venteareal for reisende med banen - bidrar til integrasjon med det øvrige livet på gateplan.

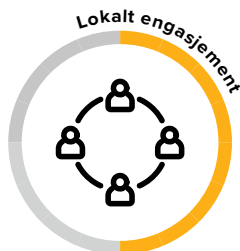
Type: Helsebygg
Plassering: Bergen, Storbritannia, Trondheim
Arkitekt: Origo AS og Smedsvik Landskapsarkitekter AS, eks. Steven Holl, dRMM, FRISK Arkitekter AS, Asplan Viak AS
Byggherre: Helseforetakene, Maggie stiftelsen
Program: Byrom, institusjoner
Målgruppe: Pasienter, pårørende og ansatte

Utfordringer:

- Ivareta utsatte grupper som ofte står i fare for å isoleres fra det øvrige sosiale livet for kortere eller lengre perioder
- Bygge ned terskler til institusjoner som ellers ofte oppleves som avskrekkende og fremmedgjørende

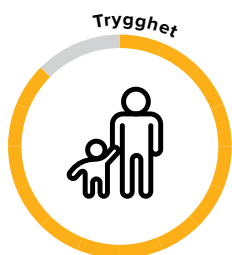
- Institusjonen tar over området
- Bevisst forhold mellom ute og inne
- Tilknyttes eksisterende struktur

- Sterk brukermedvirkning
- Mindre involvering av nærmiljøet og nabolaget

- Sterkt fokus på universell tilgjengelighet
- Senkede barrierer – også mentale

- Oversiktlig og høy bruksfrekvens
- Trafikksikkert og lyssatt
- Redusert fremmedgjøring

- Tilpasset urbane sesonger
- Tilgjengelig hele året
- Klimaskjermete soner

St. Olavs Hospital er integrert i byen med gater, kvartaler, gårdshager, parker og torg. Å sikre kvalitet og grønne uteområdet har vært viktig i utformingen av sykehuset. Foto: Stein Risstad Larssen. Forrige side: Kronstad DPS. Foto: Smedsvig Landskapsarkitekter.

Maggie's-sentrene i Storbritania, bygget spesielt for kreftammede, søker å minimere avstanden mellom tilbudet og dem som trenger det. Sentrene er etablert i nærheten av der folk bor. I et folkehelseperspektiv bidrar de til å danne sosiale plattformer som trekker mennesker som står i fare for å bli passiviserte ut av hjemmet. Overføringsverdien ligger i sentrenes tilnærming til et vanskelig og nærmest tabubelagt felt, med et fokus på lav terskel og å stimulere brukernes egne ressurser. Sentrene bruker bevisst arkitektur og landskap for å åpne seg mot omgivelsene.

St. Olavs Hospital i Trondheim har en arkitektur som skal gjøre pasientene friskere, men også integrasjon med byen har et folkehelseaspekt. Sykehusets kvartalsstruktur forlenger den offentlige vei- og gatestrukturen i sentrum og definerer offentlige og halvoffentlige områder til glede for sykehusets brukere og folk flest. Landskapsutformingen inkluderer utforming av gater og infrastruktur, belysning, beplantning, tilgang til elvekorridoren, grønne allmenninger og offentlige byrom. Gaterom og grøntstruktur ble etablert tidlig, slik at de var fullt utviklet da de nye byggene ble tatt i bruk. Sykehuset er blitt en del av byen ved hjelp av åpne grønne plasser og kafeer som bidrar til senkede terskler og økt trivsel for alle.

Maggie's senteret i Manchester bygger på naturlige temaer som engasjerer til friluftsliv og arkitekturens kraft til å løfte humøret og hjelpe i behandlingsprosessen. Arkitekt Foster + Partners.

Vurdering

Eksempelene har alle det til felles at de aktivt forholder seg til å senke tersklene mellom institusjon og samfunn. Det er gjort konkret i den fysiske utformingen, det er gjort programmatisk, og det er gjort kulturelt i form av å bygge ned tabuer. Fokus på brukermedvirkning og bevisst bruk av arkitektur og omgivelser for å kommunisere åpenhet preger prosjektene. Effektene er mangefasetterte og dels spesifikke for det enkelte prosjekt, men det generelle perspektivet knyttet til å integrere institusjon og omgivelser på måter som lar institusjonen få en samfunnsmessig verdi også utover sin primærfunksjon er sentralt. På sett og vis handler dette om å motvirke en segmentering innført som del av et ensidig effektivitetsfokus, ansporet av en forståelse om at både mennesket og samfunnet er komplekse størrelser som best behandles med en holistisk tilnærming.

Overføringsverdi

Prosjektene viser merverdi på flere nivå, men mest sentraltw er effektene knyttet til å bygge ned stigma og å bidra til å normalisere situasjonen for mennesker som er særlig sårbare for å bli isolert og fremmedgjort fra sine omgivelser.

Tidlig etablering av grønnstruktur er et suksesskriterium.

A young boy with light brown hair, wearing a white t-shirt and black shorts, is walking across a rope bridge made of thick black ropes. He is smiling and looking towards the camera. The bridge is made of a series of parallel ropes that form a tunnel-like structure. The background shows green trees and a clear sky.

Skolegården som bydelspark

Amager skolegård

Amager Fælled Skole er en folkeskole på Amagerbro i København. Skolen har nesten 800 elever fordelt på 34 klasser fra 0. – 9. trinn. Skolen består av to hovedbygninger fra begynnelsen av 1900-tallet. Indre Amager manglet offentlige, rekreative områder, og skolen hadde isolert seg fra resten av bymiljøet. I 2011 bestemte skolens ledelse og Københavns kommune seg for å åpne den lukkede skoleplassen og gjøre den til et aktivt sted for det tette nabolaget.

privat

delvis offentlig

offentlig

morgen

ettermiddag

kveld

barn

unge

voksne

eldre

Murene og gjerdene rundt skolen ble revet. Det ble plantet ca. 100 nye trær slik at området har blitt grønt, på linje med en park. Regnvann fra de omkringliggende takflatene er dratt inn som et aktivt element for å heve kvaliteten på området. Skoleplassen er delt i ulike soner for ulike aktiviteter som ballspill, skating og parkour. Elementer som trampoliner, husker og balanseapparater er tilført. Terrenget er bearbeidet og åpnet vertikalt med ulike platå, bakker, rutsjebaner, klatretårn og gangbroer.

Navn: Amager skolegård

Type: Skole

Plassering: København

Arkitekt: Nord Architects

Byggherre: København kommune

Program: Skolegård, nabolagspark

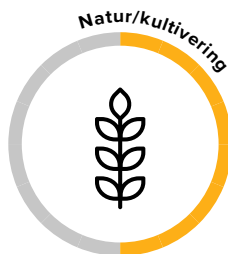
Målgruppe: Elever/nabolaget

Byggeår: 2015

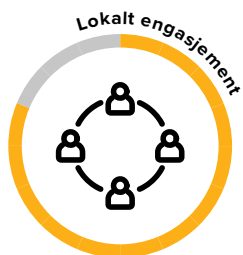
Areal: 10 daa

Utfordringer:

- Integrere skolegården i nabolaget for felles bruk, men fremdeles med tydelige soner der skolebarnas sikkerhet kan ivaretas
- Etablere vegetasjon i et område som domineres av grå flater

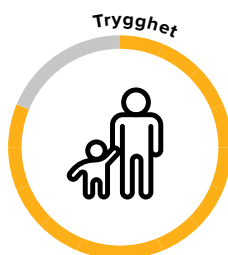
- Grundig opparbeidet
- Økte naturkvaliteter
- Tilført vertikalnivåer

- Inkluderende prosess
- Ulike brukere involvert
- Kjønnssdimensjonen ivarettatt

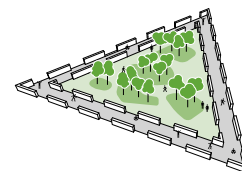
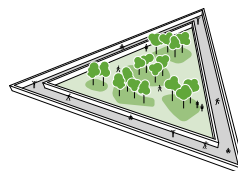
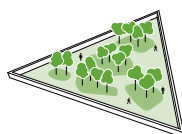
- Tydelig egenart
- Porøse grenser
- Egnet for ulike grupper

- Godt lyssatt
- Sosial kontroll
- Mange brukergrupper

- Tilpasset lek og aktivitet hele året
- Årstidsvariasjoner i vegetasjon

Oversikt over soneinndeling av skolegården som nabolagspark. Forrige side: aktivitetssoner og lek.
Foto og illustrasjoner: NORD Architects.

Prosess

Prosjektet er blitt til etter en omfattende prosess med medvirkning av beboere, elever, lærere og institusjonene i nærområdet til skolen. Innledningsvis ble det eksempelvis holdt folkemøte om hvordan prosjektet kunne komme hele lokalområdet til gode. Gjennom prosessen har man kommet frem til idéer og ønsker for hvordan grensen mellom skolegården og bymiljøet kunne løses opp og tilføres mye muligheter for lek, aktivitet, kulturopplevelser og rekreasjon. Det er et videre mål om også i større grad å åpne opp skolens bygningsmasse til bruk for lokalsamfunnet.

Vegetasjonen gir en pause fra den tette byen og sitteplasser vender seg mot aktive soner som gir den sittende noe å se på som er med på å gjøre det mer attraktivt. Alle foto og illustrasjoner: NORD Architects.

Vurdering

Å oppheve grensene mellom skole og bymiljø har gitt rom for synergier gjennom flerbruk som er svært arealeffektivt. Skolegården har gått fra å være en avstengt lomme til en utadvendt og inkluderende urban park. Nabolaget er invitert inn og skoleplassen er vel så mye et byutviklingstiltak som et tiltak for skolen. Dobbel gevinst åpner også for finansiering over flere budsjettposter.

Skoleområdet fremstår i dag som et aktivt og rekreativt oppholdssted for både elever og beboere i et nærområde hvor det tidligere ikke var vesentlig vegetasjon eller offentlige møteplasser utendørs. Området stimulerer til aktivitet så vel som rolig rekreasjon. Vegetasjonen gir en pause fra den tette byen, og sitteplasser vender seg mot aktive soner som gir den sittende noe å se på som er med på å gjøre det mer attraktivt. Området er godt lyssatt, noe som sikrer bruk og et trygt miljø året rundt. Flere av aktivitetene kan opprettholdes også gjennom vinteren, og vegetasjonen og de ulike sonene gir lommer som i noen grad er skjermet mot vind.

Merverdi

Et viktig resultat av satsningen på skoleområder handler om å øke elevenes trivsel. Skoleplassen ble oppført i 2015. Avisen Politikken rapporterer i august 2019 at «I løbet af de seneste tre år er andelen af børn i indskolingen, der er meget glade for deres skole, steget med 12 procentpoint til 82».

Sammenstilling av eksempelsamlingen

Eksempelsamlingen trekker frem noen eksempler på elementer som vi mener har overføringsverdi knyttet til det å få folk ut – på ulike måter. Oftest er det ikke prosjektet som sådan, eller alle elementene for den saks skyld, som kan overføres, men deler av løsningene og de prinsippene som ligger til grunn. Eksempelsamlingen kunne også blitt en helt annen. Den kunne zoomet ut og dermed i større grad fanget opp effekter og virkninger rundt et prosjekt som skyldes sammenhenger og plassering i den øvrige strukturen som det inngår i, eller eksempelsamlingen kunne zoomet inn og sett på betydningen av gjennomtenkte og tilpassede detaljer og delelementer. Vi tror likevel at det mellomnivået som er valgt gir et godt utgangspunkt for videre bruk som inspirasjon.

Livskvalitet i alt vi gjør

Vi har lagt vekt på en relativt bred spredning av eksempeltilfanget. Skal våre bygningsnære uteområder stimulere til det å komme seg ut – å eksponere seg for et mer aktivt og sosialt liv – så er det ikke noe enkeltprosjekt som løser alt. Vi må tenke slike løsninger inn i alt vi gjør, slik at vi får sammenhengende gode løsninger. Og det stopper ikke med den fysiske utformingen: Eksempelene med tjenestedesign, som med Ruter-app'en, eller det å stimulere til aktivitet i sentrum, som med prosjektet Levende lokaler, viser noe av den holistiske tilnærmingen vi må ha til dette. Alle som har vært innom folkehelsearbeid har hørt begrepet «helse i alt vi gjør», som er prinsippet bak folkehelseloven. Om vi, som vi i tråd med Verdens helseorganisasjon har gjort i dette arbeidet, tolker helse som livskvalitet, er det åpenbart at alt vi gjør av inngrep i samfunnet – det være seg fysiske, kulturelle eller organisatoriske – vil kunne påvirke vår livskvalitet.

Det har som sagt vært lettere å finne gode eksempler, enn å velge ut hvilke vi mente burde presenteres. I beskrivelsen av eksempelene har vi hatt som en målsetting å strukturere den slik at den i prinsippet kunne vært bygget ut, gjerne i form av en database som er søkbar etter de kriteriene som er brukt for å beskrive og vurdere eksempelene. Som en database kunne den fått en dynamikk som gjør den til noe annet enn det statiske øyeblikksbilde den er nå. Vi regner med at alle som blar gjennom eksempelene her, vil kjenne til ett eller flere prosjekter som hadde fortjent en plass mellom dem vi har valgt ut, og vi skulle gjerne sett at dette tilfanget ble ivaretatt på en eller annen måte. En utvidet eksempelsamling vil også kunne danne grunnlag for utvikling av ulike andre typer veiledningsmateriale.

Fortidige synder og fremtidige mål

Livskvalitet slik vi og WHO forstår det, er ikke først og fremst et individuelt ansvar. Hvordan vi tilrettelegger samfunnet legger sterke føringer for den enkeltes livskvalitet. Å bidra til å bedre livskvalitet gjennom utforming av uteområder handler i mange av eksempelene om å rette opp «feil» eller utfordringer som har oppstått etter tidligere prosesser. Når vi har brukt de

siste 60-70 årene på å tilrettelegge for privatbilisme og et isolert inneliv, er det ikke så underlig om terskelen for å gå ute er blitt høyere. Riktig «helseadferd» er én faktor av mange elementer, som inkluderer kunnskap, holdninger, påvirkning fra reklame, underholdning og holdningskampanjer – men utformingen av våre omgivelser er likevel et helt konkret bidrag. Hva som praktisk er enklest å gjøre, hvordan områder lar seg bruke, er styrende for mange av de valg vi gjør i hverdagen – både de bevisste valgene, men kanskje først og fremst de ureflekterte valgene som ligger implisitt i våre handlinger. Arkitektur handler ikke om «nudging» eller andre former for manipulasjon, det handler enkelt og greit om hva vi tilrettelegger for, og ikke minst hva som tilrettelegges vekk. For prosjektene her handler det om å gi noe tilbake til området rundt det som bygges, å legge til rette for livskvalitet på måter som gjør det enkelte prosjekt til et brukbart og godt sted å være, og som gjennom dette er med på å spare samfunnet for problemer og kostnader knyttet til fremtidige helseutfordringer.

Livskvalitet og klima

Med tanke på de utfordringer vi står overfor – særlig knyttet til klima og forbruk av naturressurser – handler fremtiden kanskje i større grad om å gjøre folk i stand til å ta vare på seg selv. Skal vi redusere vårt forbruk av ikke-fornybare ressurser, er et vesentlig angrepspunkt å redusere befolkningens avhengighet av markedet og av institusjonalisert tjenesteyting. Økt livskvalitet gjennom integrering i sosiale nettverk, aktivitet og grønn mobilitet er trolig det mest effektive virkemiddelet vi har for å øke vår livskvalitet samtidig som vi reduserer vårt klimamessige fotavtrykk.

Mer om prosjektene

Ruter – Gange

- <https://olderbakk.no/Ruter-Gange>
- <https://doga.no/aktuelt/kollektiv-gange/>

Snarveier

- <https://www.vegvesen.no/fag/fokusomrader/miljoennlig+transport/enkle-tiltak/snarveier>
- <https://trondheim2030.no/2016/04/12/httpsgeoinnsyn-nois-no-trondheimprojectsnarvegernavnzoom10lat7032300lon570130sr-sepsg32632/>

Ålgård torg

- <https://dibk.no/statens-pris-for-byggkvalitet/nominerte-2019/al-gard-sentrum/>
- <https://www.arkitektnytt.no/nyheter/forbilledlig-transformasjon>

Bydraget

- <https://3rw.no/work/bydraget-os/>
- <https://smedsvig-landskap.no/projects/bydraget-osoyro/>

Tøyen torg

- <https://www.toyentorg.no/>
- <https://arkitektur-n.no/prosjekter/toyen-torg-oslo>

Skansedammen

- <https://www.bergen.kommune.no/omkommunen/avdelinger/bymiljo-etaten/11003/11123/article-129943>
- <http://www.landskapsarkitektur.no/data/prosjekter/skansedammen-parkeringsanlegg>

Verftet

- <https://smedsvig-landskap.no/projects/georgernes-verft/>
- <https://www.arkitektur.no/georgernes-verft-boliger>

Levende lokaler

- <https://doga.no/Aktiviteter/arkitektur/levende-lokaler/>
- <https://doga.no/globalassets/dokumenter/levende-lokaler.pdf>

Ammerudgymmen

- <https://www.arkitektur.no/ammerudgymmen?page=2>
- <https://fragmentoslo.cargo.site/Ammerudgymmen>

Solspeilet

- <https://koro.no/prosjekter/solspeilet>
- <https://www.visitrjukan.com/severdigheter/solspeilet>

Fargegaten

- <https://www.arkitektnytt.no/nyheter/stavanger-sentrum-eller-pedersgate-om-du-vil>
- <https://no.regionstavanger-ryfylke.com/se-og-gjore/ovre-holmega-te-den-fargerike-gaten-p864323>

Helsebygg

- <https://arkitektur-n.no/prosjekter/st-olavs-hospital>
- <https://www.bergen.kommune.no/omkommunen/avdelinger/byrads-avd-for-byutvikling/2263/article-132150>
- <https://www.arkitektnytt.no/nyheter/rom-rundt-livets-siste-dager>

Amager skolegård

- <https://www.nordarchitects.dk/amagerfaelled>
- <https://www.kk.dk/nyheder/skoleg%C3%A5rd-p%C3%A5-amager-bli-ver-til-en-skov>

